

SOVIETSKE VOJNOVÉ HROBY NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

PETER ŠUMICHRAST

ŠUMICHRAST, P.: Soviet war graves in Slovakia. *Vojenská história*, 2, 14, 2010, pp. 111–136, Bratislava.

The author stemming from the preserved sources and documentation in the domestic and foreign archives reflects so far not a well-known theme of war graves of the members of the Red Army in Slovakia who died in 1944 – 1945. Besides the brief overview of the military operations of the Red Army and their allies in Slovakia in 1944 – 1945, he also provides here one of the most detailed and systematic view of the topic – burying of the Red Army soldiers, the building of the war cemeteries, graveyards and tombs, as well as the legal development of the maintenance of the graves from the end of the WWII up to the present times.

Military History. Slovakia. WWII. Soviet graves.

Starostlivosť o vojnové hroby, t. j. o miesta, kde sú uložené pozostatky vojnovej obeť, ako aj náhrobok, pamätník, iný pietny symbol alebo pamätné miesto, ktoré pripomínajú vojnovú udalosť, je nielen otázkou cti každého civilizovaného štátu, ale aj jeho morálnou povinnosťou.¹

Úcta k zomretým patrí do mravného kódexu Slovenskej republiky a jeho občania do veľkého spoločenstva vyspelých európskych kultúrnych národov, národnostných menšín a etnických skupín. Zároveň je aj súčasťou jeho štátnej kultúrnej a sociálnej politiky a právneho poriadku. Povinnosť udržiavať vojnové hroby patrí k základným princípom medzinárodného humanitárneho práva, k dodržiavaniu ktorých sa hrdo prihlásila aj Slovenská republika. Úlohy, ktoré súvisia so zachovaním a udržiavaním hrobov a pamätníkov obeť vojnových konfliktov, sú na Slovensku dlhodobo v pozornosti vlády, štátnych orgánov, miest a obcí, ktoré sú vlastníčkami cintorínov a pietnych symbolov, organizácií poverených správou pohrebísk, cirkevných spoločností na cintorínoch, na ktorých sa vojnové hroby nachádzajú, a tiež zainteresovaných štátnych a spoločenských organizácií. Taktiež sú v pozornosti profesijných a občianskych záujmových skupín, aktivistov a tisícok neznámych jednotlivcov z vlastného presvedčenia a morálnych zásad starajúcich sa o prevažne osamelé hrobové miesta bezmenných vojnových obeť, ktoré sú mnohokrát značne vzdialené od oficiálnych pohrebísk alebo sa nachádzajú v neprístupných miestach.²

Na území Slovenskej republiky, ktorá sa svojou rozlohou 49 035 km² zaraďuje medzi menšie štáty Európskej únie, sa nachádza pomerne značné množstvo vojnových hrobov a po-

1 Zákon č. 130/2005 Z. z. o vojnových hroboch v znení neskorších predpisov

2 <http://www.civil.gov.sk/archiv/CASOPIS/2006/13/1314ho.htm>

chovaných obetí, ktoré sú výsledkom významných, avšak pre Slovensko tragických historických udalostí prvej polovice 20. storočia.³

Medzi takéto historické udalosti svetového významu sa radí aj druhá svetová vojna, ktorá zasiahla aj územie Slovenskej republiky. Bojová činnosť armád na území Slovenska počas druhej svetovej vojny si vyžiadala veľké množstvo ľudských obetí na oboch stranách, ako aj obrovské materiálne škody. Pre vedenie bojovej činnosti na území Slovenska v tomto historickom období bolo charakteristické, že boje boli vedené takmer nepretržite, a to mnohokrát v ťažkých terénnych a poveternostných podmienkach. Obete, ktoré si táto takmer nepretržitá bojová činnosť vyžiadala, nám dodnes pripomínajú hroby padlých vojakov. Podľa ústrednej evidencie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky je na našom území pochovaných aj 60 659 príslušníkov bývalej sovietskej Červenej armády, ktorí svoje životy položili pri oslobodzovaní Slovenska počas rokov druhej svetovej vojny, predovšetkým však v rokoch 1944 – 1945.⁴

HISTORICKÉ SÚVISLOSTI BOJOV A VOJENSKÝCH OPERÁCIÍ

V letných mesiacoch roku 1944 malo územie Slovenska pre nacistické Nemecko mimoriadne veľký význam z niekoľkých dôvodov. Prvým z nich bol ten, že jeho územím prechádzali dôležité železničné a cestné komunikácie a jeho predĺžený tvar spolu s hornatým a zalesneným terénom rozdeľoval sovietsko-nemecký front na dva hlavné strategické smery: varšavsko-berlínsky a budapešťiansko-viedenský. V súvislosti s touto skutočnosťou priestor Slovenska tvoril dôležitý spojovací článok medzi zoskupením nemeckých vojsk, ktoré operovali severne a južne od Karpát. Slovenská komunikačná sieť umožňovala nielen presun síl a prostriedkov pozdĺž frontu, ale aj prepravu vojsk na front a odsun vojsk z neho.⁵

Ďalší prejav záujmu Nemecka o Slovensko vychádzal z povrchu značnej časti jeho územia, ktorý bol hornatý a zalesnený. Tento ťažký terén spolu s riekami tečúcimi väčšinou severojužným (poludníkovým) smerom tvoril prirodzené prírodné prekážky, ktoré s umelými prekážkami (ženijne vybudované obranné pásma) útočiacim vojskám enormne sťažovali bojovú činnosť v danom priestore.⁶ Zároveň vytvárali priaznivé predpoklady pre dlhodobé vedenie úpornej obrany celých oblastí, pri nasadení početne malých síl a prostriedkov.

Na území Slovenska sa nachádzali aj dôležité hospodárske zdroje, ktorých strata by oslabil vojenský potenciál nacistického Nemecka. Z tohto dôvodu politické a vojenské vedenie nacistického Nemecka malo eminentný záujem o udržanie slovenského územia čo najdlhší čas. V dobovej nemeckej tlači sa v tejto súvislosti uvádzalo: „*Slovensko zaujíma medzi krajinami juhovýchodného priestoru veľmi dôležité miesto. Hrá prvoradú úlohu v európskej doprave a dnes ovláda v mnohých smeroch kľúčové pozície spájajúce priemyselné oblasti strednej a západnej Európy s východom a juhovýchodom.*“⁷

3 Podrobnejšie pozri napr. <http://sk.wikipedia.org/>

4 BYSTRICKÝ, J. K charakteristickým črtám bojovej činnosti pri oslobodzovaní Slovenska. In ŠTEFANSKÝ, V. (zost).: *Záverečná fáza 2. svetovej vojny a oslobodenie Slovenska*. Zborník príspevkov a materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 25. – 26. apríla 1995. Bratislava : Vojenský historický ústav, 1996, s. 33 taktiež CSÉFALVAY, F. a kol. *Vojenské dejiny Slovenska*. V. zväzok (1939 – 1945). Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2008, s. 243 taktiež <http://www.civil.gov.sk/archiv/CASOPIS/2006/13/1314ho.htm>

5 BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 25.

6 CSÉFALVAY, ref. 4, s. 243.

7 Tamže, s. 25.

Okrem postupu sovietskych vojsk ich zámer hatila skutočnosť, že na území Slovenska sa nezadržateľne rozširovalo národno-oslobodzovacie hnutie, ktoré vytváralo nepriaznivé podmienky pre ďalšie využívanie tohto priestoru v prospech nacistických vojsk.⁸

Východná časť územia Slovenska sa stala súčasťou operačného pásma nemeckých vojsk v auguste 1944, keď vojská Červenej armády dosiahli predhoria Karpát, kde vo vzdialenosti 40 – 50 km od slovenských hraníc prešli do obrany. Potrebovali čas na doplnenie a prípravu k ďalšej útočnej operácii na hlavnom strategickom smere – varšavsko-berlínskom.

Na hlavnom strategickom smere prechádzajúcom južne od hraníc Slovenska však aj naďalej pokračovala útočná bojová činnosť vojsk Červenej armády, pričom sa v nej využila aj skutočnosť, že v poslednej dekáde augusta 1944 došlo v Rumunsku k úspešnému protifašistickému povstaniu.

Situácia vojsk Červenej armády na oboch hlavných strategických smeroch vytvárala reálne predpoklady pre oslobodenie Slovenska bez náročného zdolávania opevneného horského masívu Karpát útočnou bojovou činnosťou s nasadením početných síl a prostriedkov. Úspešný postup vojsk Červenej armády na oboch hlavných strategických smeroch by nemecké a maďarské vojská nachádzajúce sa v Karpatoch dostal do situácie, že by im hrozilo obklúčenie a zajatie.

Velenie Červenej armády dňom 5. augusta 1944 vytvorilo 4. ukrajinský front, s menšími silami a prostriedkami a vkladilo ho medzi už spomínané dva hlavné strategické smery. Bol nielen spojovacím článkom medzi nimi, ale jeho poslaním bolo i viazanie síl a prostriedkov nemeckej a maďarskej armády nachádzajúcich sa v obrane v Karpatoch, aby nemohli byť nasadené do obrany na hlavných strategických smeroch.

Keď však 29. augusta 1944 vypuklo Slovenské národné povstanie a jeho vedúci predstavitelia požiadali sovietske politické a vojenské vedenie o poskytnutie rýchlej a účinnej pomoci povstalcov, velenie sovietskej armády sa rozhodlo okamžite uskutočniť – bez ohľadu na veľmi nepriaznivé podmienky (ťažký horský zalesnený terén, nedostatok komunikácií, daždivé počasie) – útočnú operáciu zo severu, prelomiť obranu nepriateľa vo východných Karpatoch a pomôcť povstalcov na Slovensku.⁹

Východokarpatskú útočnú operáciu začali už 8. septembra 1944 vojská 1. ukrajinského frontu maršala I. S. Koneva.¹⁰ Vojská Konevovho frontu tvorili sily a prostriedky 38. armády gen. K. S. Moskalenka a 2. leteckej armády gen. S. A. Krasovského. V rámci sovietskej 38. armády sa do bojov zapojil aj 1. československý armádny zbor v ZSSR.¹¹

Počas bojov posilnili 38. armádu o 14. gardovú streleckú divíziu (11. 9.), 4. gardový tankový zbor (14. 9.), 359. streleckú divíziu (15. 9.), 37. protitankovú brigádu (15. 9.), 31. tankový zbor (17. 9.), 127. streleckú divíziu (19. 9.), 12. mínometnú brigádu, 76. armádny zbor (5. 10.) a 287. streleckú divíziu (24. 10.). Od 38. armády v priebehu bojov odsunuli 30. gar-

8 PLUHAŘ, J. *Operace Sovětské armády při osvobození Československa (září 1944 – květen 1945)*. Brno : VA-AZ, 1975, s. 3; taktiež MACÍK, C. *Osvobození Československa sovětskou armádou*. II. Zvláštnosti vojenského umění a straníckopolitická práce sovětských vojsk v operacích při osvobození Československa. Bratislava : VPA KG, 1978, s. 7.

9 K dátumu vypuknutia Slovenského národného povstania sa jednotky sovietskej 38. armády 1. ukrajinského frontu a celý 4. ukrajinský front nachádzal na čiare Dembica – Krosno – Krasnoilsk (50 km južne od Černovic). Sovietsko-nemecký front bol od centra povstania vzdialený cca 200 – 300 km.

10 GREČKO, A. A. *Cez Karpaty*. Bratislava : Pravda, 1973, s. 111-113.

11 Krátko po začatí karpatsko-duklianskej operácie došlo k zmene vo velení 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Dňa 9. septembra 1944 velenie zboru odovzdal gen. J. Kratochvíl, nasledujúcim dňom velenie prevzal gen. L. Svoboda.

dovú mechanizovanú brigádu (15. 9.) a 2. čs. paradesantnú brigádu (18. 9.), ktorá sa letecky presunula na povstalecké územie.¹²

Napriek vyššie uvedenému posilneniu však mala sovietska 38. armáda, ktorá len skončila ťažkú Lvovsko-sandomierzsku operáciu, nízke počty vojsk aj bojovej techniky. Dňa 9. septembra do útoku prešla aj 1. gardová armáda generála A. A. Grečka zo 4. ukrajinského frontu. Tento útok, vedený od poľského Krosna a Sanoku v smere na Prešov, vošiel do vojenských dejín pod názvom Karpatsko-duklianska operácia.

Dňom 13. septembra začal útočiť na fronte širokom asi 300 km celý 4. ukrajinský front gen. I. J. Petrova, a to 1. gardovou armádou gen. A. A. Grečka a 18. armádou gen. A. J. Gasťiloviča. Podporovalo ich letectvo 8. leteckej armády gen. V. N. Ždanova. Začala sa tak Karpatsko-užhorodská operácia.¹³

Cieľom Karpatsko-užhorodskej operácie bolo prelomiť silnú nepriateľskú obranu vo východných Karpatoch zo severu i z východu, preniknúť rýchlo na Slovensko a spojiť sa tu s povstaleckými silami. Podmienkou pre splnenie tejto mimoriadne ťažkej úlohy bol moment prekvapenia a vysoké tempo útoku. Rýchly prielom opevneného karpatského masívu mal byť uľahčený ústretovým úderom dvoch slovenských divízií Východoslovenskej armády do tyla nemeckých vojsk a aktívnou činnosťou partizánov, ktorá mala obmedziť presun nepriateľských síl k pásnu prielomu.

Tieto náročné úlohy sa nepodarilo uskutočniť. Obidve slovenské divízie patriace do bojovej zostavy Východoslovenskej armády gen. A. Malára boli ešte pred začiatkom útočnej operácie Nemcami odzbrojené. Sily nepriateľa v pásme útoku sovietskych a česko-slovenských vojsk rýchlo narastali. Nevýhodný pomer síl sa ďalej zhoršoval, útok sa postupne menil na vlečúce sa boje o ovládnutie priečných horských hrebeňov a priesmykov. Dochádzalo k častému preskupovaniu síl a k zmenám smerov hlavných úderov.

Napriek veľmi nepriaznivým podmienkam sa sovietskym vojskám podarilo v pásme 1. gardovej armády dňa 20. septembra preniknúť na československé územie a 21. septembra oslobodiť prvú slovenskú obec Kalinov. Dňa 25. septembra sa na severovýchodné Slovensko prebojovali i jednotky pravého krídla 18. armády.

Vojská sovietskej 38. armády a 1. čs. armádneho zboru v ZSSR dosiahli do konca septembra hlavný karpatský hrebeň v priestore Duklianskeho priesmyku. Vojská 4. ukrajinského frontu bojovali vo východných Karpatoch o ďalších päť priesmykov. Zväzky 38. armády nachádzajúce sa na pravom krídle bojovej zostavy prekročili v prvých októbrových dňoch československé hranice západne od Duklianskeho priesmyku. Vojaci 1. čs. armádneho zboru v ZSSR ovládli 6. októbra Dukliansky priesmyk a vstúpili na územie vlasti.

Na prelome mesiacov september a október 1944 sa začalo bezprostredné oslobodzovanie Slovenska. Ťažké frontové boje, ktoré trvali do konca októbra, odčerpávali značné sily a prostriedky nepriateľa, ktoré nemohol účinne nasadiť nielen na iných úsekoch sovietsko-nemeckého frontu, ale ani proti povstalcov nachádzajúcim sa na území stredného Slovenska.

Koncom októbra 1944 dosiahli zväzy 1. a 4. ukrajinského frontu čiaru Dukliansky priesmyk – Habura – Ruské – Sobrance – Čop. Počas ťažkých bojov bola jedna nepriateľská divízia zničená a ďalších päť divízií stratilo 50 až 75 % živej sily a bojovej techniky.¹⁴

12 Oslobodenie Československa. Kol. aut. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1966, s. 285-286.

13 Karpatsko-duklianska operácia spoločne s Karpatsko-užhorodskou operáciou tvorili Východokarpatskú operáciu, ktorá trvala od 8. 9. 1944 do 28. 10. 1944.

14 GREČKO, ref. 10, s. 548.

Podľa sovietskych údajov nepriateľ v bojoch počas Východokarpatskej operácie stratil viac než 66-tisíc mužov, do zajatia sa dostalo viac ako 31-tisíc vojakov. Sovietske vojská stratili takmer 21-tisíc vojakov a ďalších 89-tisíc ich bolo ranených.¹⁵

Vo Východokarpatskej operácii postúpili sovietske vojská spoločne s 1. čs. armádnym zborom v ZSSR na fronte širokom asi 400 km do hĺbky 40 až 110 km.¹⁶ Prvý raz v histórii vojen bol v bojoch prekročený na širokom fronte tak mohutne bránený horský masív. Otvoril sa nový, karpatsko-pražský strategický smer a vytvorili sa podmienky pre ďalšie oslobodzovacie operácie na území Slovenska.

Na výsledky skončenej Východokarpatskej operácie nadväzovali po krátkej trojtýždňovej prestávke, počas ktorej prebiehali miestne boje, pripravovali sa a preskupovali sa sily a prostriedky, Východoslovenská operácia.¹⁷ Začala sa 20. novembra 1944 a skončila sa v posledný deň roku 1944. Počas tejto útočnej operácie začlenili sovietsku 38. armádu s 1. čs. armádnym zborom v ZSSR do bojovej zostavy 4. ukrajinského frontu (29. 11.), v ktorom potom bojovala až do konca druhej svetovej vojny. Východoslovenskú operáciu uskutočnili tri vševojskové armády a jedna letecká armáda 4. ukrajinského frontu (38. armáda, 1. gardová a 18. armáda a 8. letecká armáda).¹⁸

Proti sovietskym a československým vojskám boli nasadené jednotky nemeckej 1. tankovej armády a 1. maďarskej armády.¹⁹ V živej sile bol pomer takmer vyrovnaný, v delostrelectve, tankoch a letectve mali útočiace sovietske a československé jednotky voči nepriateľovi miernu prevahu. Postupne sa však pomer síl zlepšoval v prospech útočiacich vojsk, a to vďaka priaznivým výsledkom bojovej činnosti 4. ukrajinského frontu, ako aj skutočnosti, že od polovice decembra začali v juhovýchodných pohraničných oblastiach Slovenska operovať vojská 2. ukrajinského frontu, ktoré svojou činnosťou viazali ďalšie sily a prostriedky protivníka.²⁰

Útok 4. ukrajinského frontu sa rozvíjal postupne. Dňa 20. novembra 1944 začala útočiť 18. armáda. Prelomila obranu nepriateľa medzi Užhorodom a riekou Tisou, prekročila rieky Východoslovenskej nížiny a dosiahla Slánske pohorie a údolie Hornádu južne od Košíc.

Dňa 23. novembra 1944 sa k útoku pripojili zväzky sovietskej 1. gardovej armády. Postupovali v smere na Michalovce, Humenné a Vranov nad Topľou. Do konca decembra taktiež dosiahli Slánske pohorie, kde zviadli ťažké boje najmä pri Dargovskom priesmyku.

Úspech 1. gardovej armády využili aj ľavokrídlové zväzky 38. armády s 1. československým armádnym zborom v ZSSR a prenikli k rieke Ondava. Vojská 38. armády sa potom začali pripravovať na januárový útok pri poľskom Jasle.

Vo Východoslovenskej operácii postúpili vojská 4. ukrajinského frontu na celej šírke východoslovenského územia do hĺbky 35 až 70 km. Dosiahli riekou Ondavu po Vranov nad Topľou, strednú a južnú časť Slánskeho pohoria a priestor južne od Košíc. V nastávajúcej zime bojovali vo veľmi rozmanitom teréne, v horách, na rovinách i na riekach.

Od polovice decembra začali do bojov na území juhovýchodného Slovenska zasahovať aj

15 Podľa iných prameňov boli straty bojujúcich armád za obdobie september – október 1944 nasledovné: sovietska 38. armáda vykazovala 85 000 padlých a ranených, 1. čs. armádnym zborom v ZSSR mal 1 100 vojakov padlých, 4 330 ranených a takmer 1 000 nezvestných. Nepriateľské straty sa odhadovali na 52-tisíc padlých a ranených. Vojenské dejiny Československa. Kol. aut. Díl IV., 1939 – 1945, Praha : Naše vojsko, 1988, s. 578.

16 GREČKO, ref. 10, s. 547.

17 Východoslovenská operácia je v starších prameňoch označovaná aj ako Užhorodsko-ondavská operácia.

18 Oslobodenie, ref. 12, s. 287-288.

19 Podrobnejšie pozri napr.: CSÉFALVAY, ref. 4, s. 234.

20 MACÍK, ref. 8, s. 18.

vojská 2. ukrajinského frontu maršala R. J. Malinovského. V rámci Budapeštianskej operácie dosiahli zväzky frontu čiaru Turňa nad Bodvou – Rimavská Sobota – Levice a pozdĺž Hrona k Štúrovu. V rámci piatich vševojskových armád frontu bojovala v operačnej podriadenosti veliteľa sovietskej 40. armády aj 4. rumunská armáda a 1. rumunská armáda, ktorú dali do operačnej podriadenosti veliteľovi sovietskej 7. gardovej armády.²¹ V ďalších mesiacoch sa potom oslobodzovania Slovenska zúčastnili vojská dvoch frontov: 4. ukrajinského a 2. ukrajinského.

Počas Východoslovenskej operácie, ako aj bojov časti vojsk 2. ukrajinského frontu na území Slovenska počas Budapeštianskej operácie rozbili sovietske vojská 16,5 nepriateľských divízií, tzn. viac ako dve tretiny pôvodných nepriateľských síl. Zajali viac než 66-tisíc nepriateľských vojakov.

Na Východoslovenskú operáciu, ktorá sa stala najefektívnejšou vojenskou operáciou sovietskej armády a jej spojencov pri oslobodzovaní Slovenska, nadväzovala Západokarpatská operácia, ktorá sa postupne rozvíjala od 12. januára 1945. Skončila sa v posledný februárový deň roku 1945.

V porovnaní s predchádzajúcimi operáciami spojenými s oslobodzovaním Slovenska bola realizovaná v značne odlišných podmienkach. Neuskutočnila sa izolovane, ale bola súčasťou strategického útoku Sovietskej armády na sovietsko-nemeckom fronte od Baltického mora po Dunaj. Na ľavom krídle bola späť s likvidáciou obklúčeného zoskupenia nepriateľských síl v Budapešti a s odrážaním nepriateľských protiúderov, ktoré mali obklúčené vojská uvoľniť a vyslobodiť. Preto sa ešte pred začiatkom Západokarpatskej operácie uskutočnila čiastková komárňanská operácia. Túto operáciu zo sovietskej strany uskutočnili sily a prostriedky 7. gardovej armády gen. M. S. Šumilova a 6. gardovej tankovej armády gen. A. G. Kravčenka z 2. ukrajinského frontu (6. 1. 1945 – 24. 2. 1945). Počas operácie útočili v smere od Hrona ku Komárnu do tyla tankového zoskupenia nepriateľských vojsk, ktoré viedli protiúder od Komárna k Budapešti. Táto operácia mala neskôr aj svoju obrannú fázu, v ktorej mimoriadne silné zoskupenie nepriateľských vojsk podporované 400 tankmi a samohybnými delami zatlačilo sovietske vojská späť za Hron v rámci príprav na rozsiahly nepriateľský protiútok pri Balatóne.²²

Západokarpatskú operáciu začali vojská 4. a 2. ukrajinského frontu pri málo výhodnom pomere síl medzi 12. a 18. januárom 1945. Hlavnú úlohu plnili vojská 4. ukrajinského frontu. Sovietska 38. armáda, nachádzajúca sa na pravom krídle frontu, útočila vo výnimočne úzkom pásme (17 km) na poľskom území od Jasla v smere na Gorlicu a mesto Bielsko Biela. Susedná 1. gardová armáda s 1. čs. armádnym zborom v ZSSR vľavo postupovala na Prešov, Starú Lubovňu a Nowy Targ. Vojská 18. armády na ľavom krídle celého útočného zoskupenia oslobodili obchvatným i čelným útokom Košice a útočili na Spišskú Novú Ves, Poprad a Liptovský Mikuláš. V priebehu operácie boli hlavné sily 4. ukrajinského frontu postupne preskupované na sever a vychádzali zo Slovenska na poľské územie. Vojská 2. ukrajinského frontu uskutočnili rad čiastkových samostatných armádných operácií proti vojskám nemeckej 6. a 8. armády a časti síl maďarskej 1. armády.²³ Vojská 40. armády gen. F. F.

21 1. rumunskej armáde velil zbor. gen. N. Macici, neskôr ho vo velení vystriedal zbor. gen. V. Antanasii. 4. rumunskej armáde najskôr velil zbor. gen. G. Avramescu, potom zbor. gen. N. Dăskălescu. Oslobodenie, ref. 12, s. 315.

22 Na hrnskom predmostí v priestore Nových Zámkov nepriateľ nasadil časť jednotiek 6. tankovej armády SS, tankové divízie SS „Adolf Hitler“, „Hitler Jugend“ a „Totenkopf“. Osvobození Československa Rudou armádou 1944/1945. Praha: Naše vojsko, 1965, s. 370-371.

23 BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 31.

Žmačenka so 4. rumunskou armádou útočili v ťažkých podmienkach na Rožňavu a Brezno nad Hronom, 27. armáda gen. S. G. Trofimenka oslobodila Lučenec a potom bola preskupená k Budapešti. Vojská 53. armády gen. I. M. Managarova s 1. rumunskou armádou postupovali v smere na Zvolen, a jazdecko-mechanizovaná skupina gen. I. A. Plijeva na Banskú Štiavnicu.

Do konca februára 1945 dosiahli zväzky obidvoch frontov čiaru Bielsko Biala – Liptovský Mikuláš – Brezno nad Hronom – Detva – Levice. V marci potom oslobodili Banskú Štiavnicu, Zvolen a Banskú Bystricu. Za úporné vlečúce sa boje v priestore týchto miest dostalo 10 útvarov čestný názov „Zvolenský“. V rámci celého sovietsko-nemeckého frontu sa Západokarpatská operácia 28. februára skončila.

Výsledkom Západokarpatskej operácie bolo oslobodenie veľkej časti územia východného a stredného Slovenska, v celkovej rozlohe vyše 17 00 km². Vojská 4. ukrajinského frontu zdolali nepriateľskú obranu takmer v celej oblasti Západných Karpát a priblížili sa k ostravskej priemyselnej panve. Zväzky pravého krídla 2. ukrajinského frontu sa prebojovali cez Slovenské Rudohorie do údolia Hrona. Sovietske vojská útočili vo veľmi ťažkých horských a zimných podmienkach. Prielom pri Jasle a Gorlici i oslobodenie Košíc, Prešova a Popradu pozdravila Moskva delostreleckými salvami, a 42 zväzkov a útvarov dostalo čestné pomenovania podľa týchto miest. Nepriateľ stratil takmer 150-tisíc vojakov. V zimných bojoch sa zrodili podmienky pre oslobodenie ostravskej, bratislavskej a brnianskej oblasti.

Na začiatku poslednej vojnovy jari sa sovietske vojská pripravovali na rozhodujúcu bitku o Berlín. Súčasťou príprav bola porážka silných zoskupení nepriateľa stojacich proti krídlam hlavných síl Sovietskej armády pred Berlínom. Jednou z operácií, ktoré plnili túto úlohu, bola Ostravská útočná operácia 4. ukrajinského frontu, prebiehajúca väčšinu času jej trvania súčasne s Bratislavsko-brnianskou operáciou 2. ukrajinského frontu.²⁴ Súčasťou Ostravskej operácie boli aj boje 18. armády (v jej rámci boli do bojov nasadené aj jednotky 1. čs. armádneho zboru v ZSSR) v hornatom teréne severozápadného Slovenska, pri Liptovskom Mikuláši a vo Veľkej a Malej Fatre, ktoré vyvrcholili 30. apríla oslobodením Žiliny. Za oslobodenie priestorov Ostravy a Žiliny dostalo 95 sovietskych a československých zväzkov a útvarov vysoké sovietske vyznamenania.²⁵

Boje 2. ukrajinského frontu na juhozápade Slovenska úzko súviseli s Viedenskou operáciou, na juhovýchode Moravy, najmä s Ostravskou operáciou, keď vojská 2. a 4. ukrajinského frontu, predtým rozdelené Nízkymi Tatrami, mohli po vstupe na Moravu bojovať v úzkej súčinnosti.²⁶

Bratislavsko-brnianska operácia sa uskutočnila v dvoch etapách, v období d 25. marca 1945 do 5. mája 1945. Prvá etapa trvala od 25. marca 1945 do 11. apríla 1945 a jej kulmináčnymi momentmi bolo oslobodenie Bratislavy a vybojovanie predmostí na rieke Morave. Druhá etapa trvala od 12. apríla 1945 do 5. mája 1945 a vyvrcholila oslobodením Brna a útokom na sever k Olomoucu, tzn. v ústrety vojskám 4. ukrajinského frontu. Operáciu uskutočnili na území juhozápadného Slovenska a južnej Moravy sovietske a rumunské jednotky nachádzajúce sa na pravom krídle 2. ukrajinského frontu. Do bojov sa na začiatku

24 Priebeh Ostravskej operácie, ktorá trvala od 10. 3. 1945 do 5. 5. 1945, bol ovplyvnený skutočnosťou, že Nemci v ostravskom priestore vybudovali silnú obranu rozloženú do niekoľkých pásiem. Do obrany zakomponovali aj pôvodné čs. pohraničné opevnenia vybudované pred druhou svetovou vojnou, ktoré kryli ostravskú oblasť z východu a zo severu. Velenie 4. ukrajinského frontu malo síce dostatok síl a prostriedkov, ale pomer v počte síl a prostriedkov nebol z hľadiska útočiacich vojsk nijak zvlášť výhodný.

25 KOLLÁR, P. a kol.: Dejiny vojen a vojenského umenia. Praha : Naše vojsko, 1989, s. 279.

26 MACÍK, ref. 8, s. 35.

operácie zapojilo 28 sovietskych a 14 rumunských divízií, proti ktorým stálo spolu 11 divízií nepriateľa.²⁷

Prvá z týchto etáp – bratislavská, sa začala násilným prechodom rieky Hron jednotkami sovietskej 7. gardovej a 53. armády. Na urýchlenie útoku, ktorý sa začal rozvíjať do hĺbky i do šírky, bola nasadená 1. gardová jazdecká mechanizovaná skupina gen. I. A. Plijeva ako frontová rýchla skupina. Včasné prísuny ženijných prostriedkov umožnili rýchlo prekonávať rieky, na ktorých bola obrana nepriateľa zdolávaná z chodu. Počas bojov o priestory dnešného Štúrova, Komárna i Bratislavy podporovala útočiace vojská Dunajská vojnová flotila kontraadmirála G. Cholostjakova, a to aj výsadbami námornej pechoty.

Na začiatku apríla 1945 sa pred vojskami 2. ukrajinského frontu naďalej bránili jednotky nemeckej 8. armády zo skupiny armád Juh a malá časť síl nemeckej 1. tankovej skupiny patriacej do skupiny armád Stred.

K Malým Karpatom a k Bratislave sa sovietske vojská prebojovávali Podunajskou nížinou 1. apríla 1945, keď za deň postupovali priemerným tempom 15 až 20 km. V tejto súvislosti treba konštatovať, že tempo postupu v tomto období bolo najrýchlejšie v celom dovtedajšom priebehu bojov za oslobodenie Slovenska. Posun hlavnej bojovej línie frontu však nebol rovnomerný, pretože postup útočiacich jednotiek na pravom krídle frontu spomaľoval horský terén.

Bratislava, dôležitý oporný bod na styku karpatských a alpských výbežkov, bola viac ako tri mesiace pripravovaná na obranu ako predsunutá súčasť obrany Viedne a tzv. Alpskej pevnosti. Obchvatným úderom 7. gardovej armády, 46. armády gen. A. V. Petruševského a 1. gardovej jazdeckej mechanizovanej skupiny, kombinovaným čelnými údermi, sa podarilo Bratislavu oslobodiť za cenu pomerne malých strát už 4. apríla 1945. Za zásluhy o oslobodenie hlavného mesta Slovenska dostalo 16 zväzkov a útvarov čestný názov „Bratislavský“.²⁸

Záver bojovej činnosti sovietskych a spojeneckých vojsk na území Slovenska sa viaže k 3. máju. 1945, keď boli oslobodené obce Makov, Klokočov a Korňa. Posledné boje s nemeckými vojenskými jednotkami na území Slovenska vybojovali jednotky patriace do bojovej zostavy 18. armády pod velením generálporučíka A. I. Gastiloviča, ktorú tvorili zväzky 17. gardového streleckého zboru generálporučíka N. V. Medvedeva a 1. čs. armádneho zboru v ZSSR.²⁹

STRATY ČERVENEJ ARMÁDY POČAS BOJOV NA ÚZEMÍ SLOVENSKA A SPÔSOBY POCHOVÁVANIA JEJ VOJAKOV

Na základe výsledkov výskumu ruských vojenských historikov publikovaných v roku 2001 možno konštatovať, že počas piatich útočných operácií, ktoré sa uskutočnili aj na teritóriu Slovenska zahynulo 86 221 príslušníkov Červenej armády.³⁰ Ich počet však nemôže

27 BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 31.

28 KOLLÁR, ref. 25, s. 281.

29 Jednotky sovietskej 18. armády v záverečnom období bojov o Slovensko oslobodili nasledovné mestá: Liptovský Mikuláš (4. 4. 1945), Ružomberok (5. 4. 1945), Martin (11. 4. 1945) a Žilinu (30. 4. 1945).

30 V texte sa používa názov Červená armáda. Oficiálny názov „*Robotnícko-roľnícka Červená armáda*“. Vznikla na základe Dekrétu o založení Robotnícko-roľníckej Červenej armády. Dekrét prijal Zväz ľudových komisárov dňa 28. 1. 1918. V roku 1946 sa názov Červená armáda zmenil na Sovietska armáda. *Sovetskaja voennaja encyklopedija*. Kol. aut. Tom 2, Moskva : Voennoe izdatelstvo Ministerstva oborony, 1976, s. 345-354 tak-

byť definitívny z dôvodu, že do tohto počtu neboli započítaní vojaci Červenej armády, ktorí zomreli na následky zranení, resp. chorôb v zdravotníckych zariadeniach všetkého druhu na území Slovenska, resp. mimo tohto územia a boli na začiatku vykazovaní v tzv. sanitárnych stratách. Ďalej treba zdôrazniť, že vyššie uvedený počet obetí vojny na strane sovietskej Červenej armády na území Slovenska skresľuje výpočet jej strát, ktoré utrpela v Bratislavsko-brnianskej útočnej operácii a Moravsko-ostavskej útočnej operácii, pretože tieto útočné operácie sovietskej Červenej armády sa len sčasti odohrali na teritóriu Slovenska. Vo výkaze strát figuruje Bansko-bystrická operácia vojsk 2. ukrajinského frontu, avšak absentuje Východoslovenská útočná operácia, ktorú vykonali vojská frontu 4. ukrajinského frontu a čiastočne 2. ukrajinského frontu.

Podľa údajov v ústrednej evidencii Ministerstva vnútra Slovenskej republiky je na území Slovenska pochovaných 60 659 príslušníkov Červenej armády, ktorí počas 225 dní trvajúcich bojov položili životy pri oslobodzovaní Slovenska. Tento údaj o počte pochovaných bol zistený na základe úradného šetrenia v roku 1984, keď sa pôvodne zistené počty padlých sovietskych vojakov na území Slovenska, vedené v ústrednej evidencii vojnových hrobov, zvýšili o 12 111 vojakov.³¹

Štatistický prehľad, ktorý by nám bližšie osvetlil vekovú, národnostnú alebo vzdelanostnú skladbu vo väčšine prípadov neznámych hrdinov, ktorí pri oslobodzovaní Slovenska položili svoj život, dodnes absentuje. Z tohto dôvodu nie je možné jednoznačne vyčíslieť ani to, koľko z celkového počtu padlých sovietskych vojakov na území Slovenska bolo mužov a koľko žien.

TABULKY: STRATY ČERVENEJ ARMÁDY NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V ROKOCH 1944 – 1945

a) Východokarpatská operácia (8. 9. – 28. 10. 1944)

Zväzy a zväzky zúčastnené na operácii	Počet nasadených vojakov	Straty v operácii (personálne)			
		Nenávratné straty	Sanitárne straty	Spolu	Priemerné denné straty
1. ukrajinský front	99 100	13 264	48 750	62 014	1216
4. ukrajinský front	264 000	13 579	50 618	64 197	1259
Spolu	363 100	26 843 7,4%	99 368	126 211	2475

KRIVOŠEJEV, F. G. i kol.: *Rossija i SSSR v vojnach XX veka. Poteri vooruženych sil. Sta-*

tiež KOL.: *Sovetskaja voennaja encyklopedija. Tom 4, Moskva : Voennoe izdatelstvo Ministerstva oborony, 1977, s. 419* taktiež *Sovetskaja voennaja encyklopedija. Kol. aut. Tom 7, Moskva : Voennoe izdatelstvo Ministerstva oborony, 1979, s. 411.*

- 31 VÚA Praha, f. Válečné hroby, šk. 7; taktiež <http://www.civil.gov.sk/archiv/CASOPIS/2006/13/1314ho.htm> Vyššie uvedený údaj o počte pochovaných príslušníkov Červenej armády na území Slovenska spochybňuje údaj o počte pochovaných sovietskych vojakov na území Slovenskej republiky získaný v roku 1953. V správe o stave cintorínov a pamätníkov padlých príslušníkov sovietskej armády na Slovensku sa uvádza, že podľa štatistického materiálu získaného prostredníctvom krajských národných výborov, je na území Slovenska na deviatich vojenských cintorínoch pochovaných celkom 63 173 príslušníkov Červenej armády. Spracovateľ správy však uviedol: „*Toto číslo nie je ovšem celkom presné, lebo niektoré dáta, najmä pokiaľ ide o cintorín vo Svidníku, boli získané len odhadom /telesné pozostatky sú uložené v hromadných hroboch, pričom nie sú identifikované.*“ SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 32.

tističeskoe issledovanie. Moskva : Olma-Press, 2001, <http://www.soldat.ru/doc/casualties/book/>, s. 36-37.

b) Západokarpatská operácia (12. 1. 1945 – 18. 2. 1945)

Zväzy a zväzky zúčastnené na operácii	Počet nasadených vojakov	Straty v operácii (personálne)			
		Nenávratné straty	Sanitárne straty	Spolu	Priemerné denné straty
4. ukrajinský front	267 500	12 316	45 836	58 152	1530
2. ukrajinský front	214 700	4 021	16 815	20 836	548
Spolu	482 200	16 377 3,4%	62 651	78 988	2 078

KRIVOŠEJEV, F. G. i kol.: Rossija i SSSR v vojnach XX veka. Poteri vooruženyh sil. Statističeskoe issledovanie. Moskva : Olma-Press, 2001, <http://www.soldat.ru/doc/casualties/book/>, s. 39.

c) Bansko-bystrická útočná operácia (10. 3. 1945 – 30. 3. 1945)

Zväzy a zväzky zúčastnené na operácii	Počet nasadených vojakov	Straty v operácii (personálne)			
		Nenávratné straty	Sanitárne straty	Spolu	Priemerné denné straty
2. ukrajinský front	79 780	2104	9033	11 137	530

KRIVOŠEJEV, F. G. i kol.: Rossija i SSSR v vojnach XX veka. Poteri vooruženyh sil. Statističeskoe issledovanie. Moskva : Olma-Press, 2001, <http://www.soldat.ru/doc/casualties/book/>, s. 43.

d) Moravsko-ostrovská útočná operácia (10. 3. 1945 – 5. 5. 1945)

Zväzy a zväzky zúčastnené na operácii	Počet nasadených vojakov	Straty v operácii (personálne)			
		Nenávratné straty	Sanitárne straty	Spolu	Priemerné denné straty
4. ukrajinský front	317 300	23 964 7,6%	88 657	112 621	1976

KRIVOŠEJEV, F. G. i kol.: Rossija i SSSR v vojnach XX veka. Poteri vooruženyh sil. Statističeskoe issledovanie. Olma-Press-Moskva, 2001, <http://www.soldat.ru/doc/casualties/book/>, s. 43-44.

e) Bratislavsko-brnianska útočná operácia (25. 3. 1945 – 5. 5. 1945)

Zväzy a zväzky zúčastnené na operácii	Počet nasadených vojakov	Straty v operácii (personálne)			
		Nenávratné straty	Sanitárne straty	Spolu	Priemerné denné straty
2. ukrajinský front a Dunajská vojnová flotila	272 200	16 933 6,2%	62 663	79 596	1 895

KRIVOŠEJEV, F. G. i kol.: Rossijska i SSSR v vojnach XX veka. Poteri vooružennych sil. Statističeskoe issledovanie. Olma-Press-Moskva, 2001, <http://www.soldat.ru/doc/casualties/book/>, s. 44.

V súvislosti s konkrétnym spôsobom pochovávaní padlých, resp. zomretých sovietskych vojakov, treba uviesť, že ho podmieňovali okolnosti, za ktorých došlo k úmrtiu vojaka. Z tohto dôvodu sa vojnové hroby padlých sovietskych vojakov nachádzali na rôznych miestach: priamo na bojisku, resp. v jeho tesnej blízkosti, na vyhradených častiach miestnych cintorínov, na čestných miestach na námestiach miest a obcí, v blízkosti kostolov, v parkoch, v neposlednom rade aj na dočasných vojnových cintorínoch zakladaných Červenou armádou...³²

Zber telesných pozostatkov padlých vojakov na bojisku, ako aj ich následné pochovávanie, buď do jednotlivých alebo hromadných hrobov na teritóriu Slovenska, vykonávali sovietski vojaci v súlade s Nariadením zástupcu Ľudového komisára obrany č. 023 zo 4. februára 1944. Podľa citovaného nariadenia tieto činnosti vykonávali špeciálne pochovávacie oddiely určené veliteľom pluku, resp. veliteľom samostatnej jednotky.

V citovanom nariadení bola náležitá pozornosť venovaná nielen „technickým“ otázkam pochovania mŕtvych vojakov na bojisku, ale aj vystrojeniu vojakov. Napríklad vojnový hrob, individuálny alebo hromadný mali príslušníci pochovávacieho oddielu vykopať na suchom mieste, s nízkou úrovňou spodnej vody, najlepšie v obývaných sídlach. Vojnové hroby mali tieto oddiely zriaďovať na cintorínoch, námestiach, parkoch, parčíkoch, ovocných sadoch, ale aj na vyvýšeninách, v lesíkoch a na križovatkách ciest. Nezávisle od konkrétnej dislokácie individuálneho, resp. hromadného (bratského) hrobu mal mať hĺbku nie menšiu ako 1,5 m s 0,5 m vysokým náhrobkom. Po jeho zasypaní mal byť upravený mačinou alebo ka-

32 Napríklad telesné pozostatky sovietskych vojakov, ktorí zahynuli v katastri obce Úbrež, najskôr pochovali v parčíku pri kostole v obci Úbrež, neskôr ich exhumovali a opätovne pochovali na miestnom cintoríne. Ani tu však nenašli miesto svojho posledného odpočinku. Z úbrežského cintorína ich pozostatky po ďalšej exhumácii prepravili na vojenský cintorín sovietskej armády v Michalovciach. <http://obecubrez.wetpaint.com/>
V okolí Šaštína a Stráži nad Myjavou padlo 48 sovietskych vojakov, ktorých dočasne pochovali na námestí v Šaštíne. Odtiaľto ich po exhumovaní previezli na vojenský cintorín sovietskej armády na Slavíne. <http://www.msu-sastinstraze.sk/o-meste/historia-sastina.html>
Sovietski vojaci, ktorí padli pri obci Korytárky v detvianskom okrese, dočasne pochovali za miestnou školou. V lete roku 1945 ich exhumovali a previezli na vojenský cintorín vo Zvolene. <http://www.obce.info> – rubrika história – Korytárky – okres Detva – VÚC Banskobystrický.
Sovietski vojaci, ktorí padli v bojoch o Senicu, ako aj tí, ktorí podľahli zraneniam v nemocnici, pochovávali na miestnom cintoríne. Koncom januára 1946 ich pozostatky exhumovali a previezli do Bratislavy na Slavín.
REPA, R.: Prítomnosť Sicherheitsdienstu v Senici a postup sovietskej armády. In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov. I. Zborník príspevkov z prvého sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava v Modrovej 19. – 20. apríla 2002. Trnava : UCM, 2002, s. 179.
Počas 12 dní trvajúcich bojov o Gajary a okolie zahynulo 61 sovietskych vojakov, ktorých pochovali v miestnom parku pri soche sv. Floriána. <http://gajary.alian.info/index.php?s=gajaranov>

meňmi. Na náhrobku mal byť umiestnený nápis, ktorý by identifikoval mŕtveho vojaka (vojenská hodnosť, meno, meno otca, priezvisko, dátum smrti). Čo sa týka otázky vystrojenia pochovávaných vojakov, príslušníci mužstva a seržanti mali mať oblečenú vojenskú blúzu, nohavice a spodné oblečenie. Mŕtvym dôstojníkom okrem toho ponechávali obuv.³³

Náčelníci týchto špeciálnych oddielov, ktorých do tejto funkcie menovali velitelia plukov, boli povinní na základe zberu a následnej analýzy osobných dokladov, ktoré sa našli pri mŕtvych vojakoch, vyhotoviť zoznam (súpis) mŕtvych vojakov pochovaných v hrobe (vzor No 9/BP), so zákresom konkrétneho uloženia pozostatkov v individuálnom alebo hromadnom hrobe. Príslušný zápis mali následne vykonať aj do Knihy pochovaných (vzor No 10 BP).³⁴ Náčelník pochovávacieho oddielu pri príchode k svojej materskej jednotke odovzdával na štábe pluku zoznam pochovaných v hrobe, schému pochovania vojakov, ako aj popis miesta, v ktorom sa vojnový hrob nachádza.

Na základe analýzy dochovaných dobových prameňov možno konštatovať, že vyčlenené jednotky v mnohých prípadoch tieto činnosti realizovali za aktívnej účasti príslušníkov spojeneckých armád a miestneho obyvateľstva. Neboli však výnimočné prípady, keď celú túto činnosť po prechode frontu vykonávalo samostatne miestne obyvateľstvo podľa pokynov miestnych samosprávnych orgánov.³⁵

Ranení vojaci, resp. chorí vojaci, ktorí podľahli zraneniam, resp. chorobe vo vojenských, ale aj civilných nemocniciach, boli pochovávaní v súlade s vyššie citovaným nariadením, resp. podľa miestnych zvyklostí, a to buď na cintoríne nachádzajúcom sa v blízkosti nemocnice, resp. na vyhradených častiach miestnych cintorínov alebo dočasných vojnových cintorínov.³⁶ Čo sa týka otázky vystrojenia pochovávaných vojakov, ktorí zomreli v zdravotníckych zariadeniach, príslušníci mužstva a seržanti mali mať oblečenú vojenskú blúzu, nohavice, spodné oblečenie, ponožky a obuté nemocničné papuče. Príslušníkov dôstojníckeho zboru pochovávali vo vojenskej blúze, nohavičkách, spodnom oblečení, ponožkách, papučkách a s prestieradlom, ktoré používali.³⁷

Poslednou skupinou boli zahynuvší sovietski vojaci, ktorých telesné pozostatky zostali z rôznych príčin ponechané bez pochovania na bojisku. Väčšinou išlo o sovietskych vojakov, ktorých telesné pozostatky zostali ležať v hlbokých slovenských horách, počas prebiehajúcich ťažkých bojov v neprehľadnom hornatom a zalesnenom teréne, v nepriaznivých klimatických podmienkach (dážď, blato, sneh), a to predovšetkým počas jesenných a zimných mesiacov roku 1944 a 1945. V mnohých prípadoch išlo o sovietskych vojakov, ktorí za-

33 Nariadenie zástupcu Ľudového komisára obrany č. 023 zo 4. 2. 1944. http://ww2doc.pochta.ru/nko/1944/NKO1944_s_0023.html

34 Nariadenie zástupcu Ľudového komisára obrany č. 023 zo 4. 2. 1944. http://ww2doc.pochta.ru/nko/1944/NKO1944_s_0023.html

35 V kronike obce Lysice sa k pochovávaniu padlých sovietskych vojakov uvádza nasledovné: „V tunajšom chotári padlo... 150 sovietskych vojakov. Sovietski vojaci boli pochovávaní v hromadnom hrobe pred školou v záhrade, pri kaplnke u Jančíkov a v osade Chabadovia.“... „Pochovávanie padlých vojakov bolo nariadené z povinnosti. Občania boli vyzvaní k pochovávaniu ešte začiatkom mája 1945 (obec Lysice bola oslobodená 24. 4. 1945 – P. Š.), aby sa nevyštyli žiadne nákazlivé choroby.“... „V roku 1946 boli exhumovaní a od 15. do 25. marca 1946 odvezení na Bôrik pri Žiline, kde sú pochovaní.“ <http://frix.fri.utc.sk/~murko/Kronika/Kronika.swf>; Kronika obce Lysice, s. 29-31.

36 Napríklad telá zomrelých príslušníkov sovietskej Červenej armády boli pochované aj na nádvorí vojenskej nemocnice 7 v Ružomberku, v blízkosti zrušeného cintorína tejto nemocnice. Telá vojakov ležali v jednotlivých hrobch, v hĺbke 180 –200 cm. Exhumácie boli vykonané komisionálne čs. armádou v apríli 1950. VHA Bratislava, f. Posádková správa Ružomberok, 1971, šk. S-4.

37 Nariadenie zástupcu Ľudového komisára obrany č. 023 zo 4. 2. 1944. http://ww2doc.pochta.ru/nko/1944/NKO1944_s_0023.html

hynuli v rozsiahlych mínových poliach, kde zostali ležať nepochovaní, ešte aj niekoľko ďalších rokov po skončení druhej svetovej vojny.³⁸

V súvislosti s pochovávaním sovietskych vojakov treba zdôrazniť skutočnosť, že ich telesné pozostatky boli uložené do hrobov bez rakiev. V mnohých zdokumentovaných prípadoch sa pozostatky vojakov dostali do jednoduchých drevených rakiev až po exhumácii, ktorá bolo nariadená za účelom ich znovupochovania na iné, vopred určené miesto, predovšetkým však na sovietske vojnové cintoríny na území Slovenska zakladané Červenou armádou, resp. na „vojenské oddelenia existujúcich cintorínov“, a to v zvláštnych častiach týchto cintorínov a oddeleniach, ktoré boli vyhradené pre príslušníkov sovietskej armády.³⁹

EXHUMÁCIE, PREPOCHOVÁVANIE, VÝSTAVBA SÚSTREDENÝCH POHREBÍSK A PAMÄTNÍKOV

Napriek mnohorakým a každodenným ťažkostiam, ktoré súviseli s bezprostrednou konsolidáciou pomerov v povojnovej Československej republike, otázke dôstojného pochovania padlých sovietskych vojakov, ktorí svoj život položili pri oslobodzovaní Československa, venovali štátne orgány náležitú pozornosť.

Za účelom prijatia záväznej normy, ktorá by komplexne riešila problematiku vojnových hrobov padlých sovietskych vojakov na území Československa, sa dňa 26. februára 1946 uskutočnila 34. schôdza druhej vlády Československej republiky, na ktorej sa v rámci III. bodu programu prerokovala otázka „hrobov padlých príslušníkov Červenej armády na území ČSR“.⁴⁰

38 Obyvatelia Nižnej Pisanej, jednej z ťažko vojnou postihnutých podduklianskych obcí, vo svojich spomienkach uvádzajú aj toto: „Na každom kroku hrozilo nebezpečenstvo, lebo zem bola „posiata“ mínami. Míny síce pyrotechnici postupne odstraňovali, ale rozkladajúce sa mŕtve telá vojakov a trupy koní odstraňovali miestni obyvatelia, nevynímajúc z toho ani deti. Telá vojakov sa ukládali do z dosák zbitých a zaväpných truhiel a odvážali sa do Svidníka, kde sa neskôr pochovávali do spoločných hrobov.“ http://sk.wikipedia.org/wiki/Ni%C5%BE-n%C3%A1_Pisan%C3%A1

V Správe komisie zdravotného výboru Dočasného národného zhromaždenia z jeho 22. schôdzy konanej dňa 16. 1. 1946 sa k situácii v Svidníckom okrese uvádzalo aj toto: „Polia sú plné mín a mŕtvol. Na ceste, po ktorej sme sa viedli a ktorá bola pokrytá zmŕznutým bahnom, sa nachádzajú ešte stovky mŕtvol a nevybuchnutých mín.“... „Počet nepochovaných ľudí sa odhaduje v okrese Svidník na 6 000 osôb.“ RODÁK, J. Rozhodujúci podiel čs. armády na odminovaní východného Slovenska po skončení druhej svetovej vojny (1945-1950). In *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 2, s. 55.

Zástupcovia MNO ČSR v obdobnom zmysle informovali Úrad predsedníctva vlády Československej republiky v spise č. j. 49.942-IV/1.odd.1946 z 24. 10. 1946. Medzi iným uvádzali: „na výše uvedených 7 pohrebištiach je pohřbeno 61.139 padlých príslušníku RA, z toho 1260 dôstojníku. Předpokládáme však, že výše exhumovaných po odstranění minových polí stoupne přes 70.000 těl.“ NA Praha, f. Úřad předsednictva vlády, sign. 841/27, šk. 864.

39 Okolnosti spojené s pochovaním sovietskych vojakov padlých za oslobodenie Slovenska popísali v kronike obce Teplička takto: „V kostolnom dvore – za kostolom som 25. alebo 26. jan. pochoval 6 ruských vojakov. Asi o 5 dní som ich musel vybrať a znovu pochovať na cintoríne.“... „Asi o 2-3 týždne som ich vybral. Ruskí vojaci, aj civilisti boli medzi nimi, priviezli nákladným autom 6 jednoduchých rakiev z dosák, do ktorých sme mŕtvych uložili. Pýtal som sa, kde ich berú, jeden civilista mi povedal, že ich odvezú asi do Košíc.“ <http://www.teplicka.sk/download/kronika2.pdf>

40 NA Praha, f. ÚPV – nespracovaná časť, zápisy ze schůzí vlády, 34. schůze ze dne 26. 2. 1946. Riešenie tejto dozaista pálcivej otázky na úrovni najvyšších vládnych orgánov Československej republiky predchádzalo rozhodnutie predsedníctva vlády Československej republiky, ktoré bolo prijaté na jej 22. schůdzi konanej 19. februára 1946. V uznesení predsedníctva vlády pod por. č. 2 „Hroby padlých príslušníku Rudé armády na území ČSR“ sa uvádzalo: „Predsednictvo vlády se uznaslo uložití ministru národní obrany, aby v dohodě s ministrem vnitřa dal provést československými orgány vyhledání hrobů padlých příslušníků Rudé armády na území ČSR a jich sostředění na nejbližším hřbitově a to rudoarmějce do společného hrobu, důstojníky pak do hro-“

V rámci rokovania k tomuto bodu programu schôdze prečítali referát pre Z. Fierlingera, predsedu vlády Československej republiky, ktorý obsahoval aj návrh uznesenia. Po jeho prečítaní reagoval gen. L. Svoboda, minister národnej obrany, ktorý medzi iným uviedol, že zvláštne oddelenie vojnových hrobov pri Ministerstve národnej obrany už existuje, že príslušné práce sa začali už dávnejšie. Taktiež prítomných informoval o tom, že bola vypísaná súťaž na zriadenie príslušných pomníkov. Dodal, že sústreďovanie hrobov sa už realizuje a že príslušné práce budú v najbližšom čase skončené.

S obsahom jeho informácie vyjadril nesúhlas predseda vlády, ktorý uviedol, že je pravdou, že niektoré oddiely Červenej armády začali sami príslušnú prácu, bolo však zistené, že je to práca veľmi zložitá. Predseda vlády ďalej konštatoval, že zatiaľ bolo exhumovaných a znovu pochovaných iba 15 000 červenoarmejcov a že zostáva ešte ďalších 25 000 vojakov.⁴¹ V tejto súvislosti vyjadril stanovisko sovietskej Červenej armády, ktorej predstavitelia sa sťažovali na miestne národné výbory z dôvodu, že im robia problémy pri realizácii týchto prác. Problém spočíval v tom, že národné výbory tvrdili, že nemajú potrebné prostriedky. Predseda vlády na margo tejto výčitky konštatoval, že nie je možné, aby sa tieto činnosti robili neorganizovane a nevhodným spôsobom. Podľa názoru predsedu vlády sa musia exhumácie a znovuuloženie telesných pozostatkov sovietskych vojakov vykonať jednoducho, ale dôstojne. Žiadal ministra národnej obrany, aby oddelenie vojnových hrobov pri MNO nadviazalo kontakt s príslušnými sovietskymi predstaviteľmi a miestnou samosprávou. Predseda vlády ďalej konštatoval, že je nutné získať finančné prostriedky na realizáciu tejto veci, na ktorej sa nedá šetriť. Vyjadril presvedčenie, že by sa na tejto akcii mali zo svojich rozpočtov podieľať aj národné výbory.

Minister národnej obrany po tomto vstupe predsedu vlády opätovne uvádzal, že Červená armáda disponuje niekoľkými zvláštnymi oddielmi, ktoré tieto práce vykonávajú a že podľa jeho informácií budú čoskoro hotové.

Predseda vlády opätovne zareagoval. Vo svojej reakcii vyvrátil správnosť tvrdení gen. Svobodu, vychádzajúc zo zmeny rozhodnutia Sovietov. Podľa jeho vedomostí, mali byť tieto oddiely odvolané a všetky práce majú realizovať príslušné československé orgány.

Minister národnej obrany na to reagoval tak, že v tomto prípade muselo ísť o nové rozhodnutie sovietskej strany, o ktorej on nemá vedomosť.

Po krátkej výmene medzi vyššie uvedenými aktérmi vláda Československej republiky prijala uznesenie, v ktorom uložila ministrovi národnej obrany aby:

- h. oddelenie vojnových hrobov pri MNO vykonalo s najväčším urýchlením v spolupráci s ministerstvom vnútra, poverenictvom pre veci vnútorné a národnými výbormi zistenie všetkých hrobov príslušníkov Červenej armády na území Československej republiky;
- i. toto oddelenie taktiež vykonalo s najväčším urýchlením potrebné práce na okamžité vybudovanie vojenských cintorínov, resp. zvláštnych vojenských oddelení existujúcich cintorínov, a to za spolupráce skupiny architektov, ktorá by riadila príslušné práce z hľadiska technického a umeleckého;
- j. toto oddelenie ihneď, len čo budú takto dané predpoklady pre prevoz pozostatkov padlých červenoarmejcov, dalo vykonať na základe príslušných prípravných prác,

bu zvláštnich, opatrených jednotnými pomníky /list MNO ze 7.II.1946, č. j. 970 hkl.št.styč.46/. Provedou: ministři národní obrany a vnitra". NA Praha, f. ÚPV – nespracovaná časť, zápisy ze schůzi vlády, 22. schůze předsednictva vlády ze dne 19. 2. 1946.

41 NA Praha, f. ÚPV – nespracovaná časť, zápisy ze schůzi vlády, 34. schůze ze dne 26. 2. 1946.

ktoré je treba začať ihneď, exhumáciu a dôstojné umiestnenie telesných pozostatkov príslušníkov Červenej armády na novo vybudované vojenské cintoríny, resp. vojenské oddelenia cintorínov, a to vo zvláštnych častiach týchto cintorínov a oddeleniach, vyhradených pre príslušníkov Červenej armády, pričom sa taktiež zriadia padlým sovietskym vojakom dôstojné pomníky;

- k. sa oddelenie vojnových hrobov v rámci vyššie uvedených prác spojilo ihneď s národnými výbormi v Jihlave a Brne, kde vznikli určité problémy pri exhumácii a pochovaní telesných pozostatkov príslušníkov Červenej armády.⁴²

Československá vláda v súvislosti s vyššie uvedenými úlohami zdôraznila, že práce je potrebné urýchliť tak, aby sa exhumácie a prevozy pozostatkov mohli uskutočniť pred začiatkom teplého počasia. Pri realizácii všetkých stanovených opatrení bolo nariadené postupovať pri stálom kontakte a v zhode s príslušnými sovietskymi vojenskými miestami. Zároveň uložila ministromi národnej obrany, ako aj ministromi financií, aby „v rozpočte na rok 1946 počítali s nákladmi vo výške 10 miliónov Kčs, ktoré budú spojené s vybudovaním vojenských cintorínov a realizáciou exhumačných prác“.⁴³

Na záver rokovania k programu tohto bodu schôdze bolo uložené všetkým rezortným ministrom, poverencom, národným výborom a úradom, aby ministrom národnej obrany a vnútra poskytovali pri realizácii akcie všetku potrebnú pomoc, predovšetkým však pracovné sily a technické a dopravné pomôcky a prostriedky.⁴⁴

Ďalší postup štátnych orgánov a orgánov miestnej samosprávy vo veci naplňovania vyššie uvedeného uznesenia vlády Československej republiky na území Slovenska môžeme zdokumentovať na základe spisu Povereníctva vnútra z 12. marca 1946.⁴⁵

V spise sa ukladalo okresným národným výborom, aby „previedli exhumáciu na území okresu pochovaných príslušníkov ČA“.⁴⁶ Exhumácie mali byť vykonané v príslušných okre-

42 NA Praha, f. ÚPV – nespracovaná časť, zápisy ze schůzí vlády, 34. schůze ze dne 26. 2. 1946, s. 4.

43 Vyššie uvedená suma ani zďaleka nezodpovedala budúcim nákladom, ktoré vyplývali z uznesenia vlády Československej republiky. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že vláda ČSR vychádzala pri stanovení tejto sumy z nepresného údaju, že na území Československej republiky padlo cca 40. 000 sovietskych vojakov. Avšak prednosta II. odboru Povereníctva vnútra už 1. 4. 1946 upozorňoval povereníka vnútra, že celkový počet padlých sa z pôvodne hláseného počtu 25.000 zvýši na počet 70 – 80.000 vojakov. Upozorňoval, že z tohto dôvodu sa zvýši aj suma na exhumácie pozostatkov vojakov z pôvodne určenej sumy vo výške 10.000.000, – Kčs upravenej na sumu vo výške 40. 000.000, – Kčs na sumu 70.000.000 – 80.000.000, – Kčs. Okrem toho bolo potrebné k sume za exhumáciu telesných pozostatkov sovietskych vojakov pripočítať aj čiastku vo výške ďalších 8. 000.000 – 10.000.000, – Kčs za výstavbu jedného ústredného vojnového cintorína Sovietskej armády (Bratislava, Parkán, Zvolen, Žilina, Košice, Michalovce a Vyšný Svidník). Rýchle vyčlenenie dostatočného množstva finančných prostriedkov na zabezpečenie vyššie uvedených prác sa javilo veľmi akútnym, a to vzhľadom na zámer sovietskej strany dobudovať tieto cintoríny v termíne do 1. 5. 1946. SNA, f. PV- NV, inv. č. 355, šk, 582.

Nesprávne počty padlých vojakov môžeme nájsť aj vo vtedajšej dobovej tlači. Napríklad v denníku Národná obroda z 15. 3. 1946 sa v článku „Na území ČSR padlo 55.000 vojakov ČA. Zriaďuje sa 6 ústredných cintorínov.“ uvádzalo, že na území Československej republiky padlo 55.000 vojakov Červenej armády (z toho 35. 000 vojakov na Slovensku, 19. 000 na Morave, 1000 vojakov v Česku). Avšak už 28. 4. 1946 sa v denníku Hlas práce uvádzalo, že na Slovensku padlo 80.000 sovietskych vojakov. Ďalej sa oznamovalo, že práce spojené so zriadením ústredných cintorínov potrvajú dlhší čas. Exhumačné práce mali trvať do konca apríla 1946.

44 NA Praha, f. ÚPV – nespracovaná časť, zápisy ze schůzí vlády, 34. schůze ze dne 26. 2. 1946, s. 4.

45 V spise pod č. 745/11-II/1-1946 z 12. marca 1946 sa ukladali úlohy spojené s exhumáciou telesných pozostatkov príslušníkov Sovietskej armády nasledovným okresným národným výborom: Michalovce, Sobrance, Veľké Kapušany, Kráľovský Chlumeč, Trebišov, Vranov nad Topľou, Snina, Vyšný Svidník, Giraltovce, Stropkov, Medzilaborce a Humenné. ŠOBA Prešov, Pobočka Svidník, F. ONV vo Svidníku I. (1945 – 1960), administratívne písomnosti, č. 5044/146.

46 ŠOBA Prešov – pobočka Svidník, f. ONV vo Svidníku I. (1945 – 1960), administratívne písomnosti, č. 5044/146.

soch Slovenska v stanovených termínoch (napr. v okresoch Michalovce, Sobrance, Veľké Kapušany, Kráľovský Chlumec, Trebišov, Vranov nad Topľou, Humenné v termíne do 25. marca 1946; v okresoch Snina, Giraltovce, Stropkov, Medzilaborce, Vyšný Svidník do 1. apríla 1946) za účelom prevozu pozostatkov sovietskych vojakov na „ústredné vojenské cintoríny“. Exhumácia sa nemala týkať hrobov padlých generálov sovietskej armády a hrdinov Sovietskeho zväzu, ktorí mali byť neskoršie prevezení do Prahy.⁴⁷

V tomto spise sa po prvýkrát stretávame aj s presnými pokynmi, ktoré upresňovali postup, ako aj spôsob prác pri exhumácii telesných pozostatkov sovietskych vojakov. Okresným národným výborom sa v tejto veci nariaďovalo, aby vydali príkaz všetkým miestnym národným výborom, miestnym správnym komisiám a komisárom obcí, a to telefonicky, poslom alebo iným spôsobom, aby zaobstarali potrebný počet pracovných síl. Poučenie týchto osôb o vykonaní exhumácie mal vypracovať miestne príslušný okresný lekár, ktorý mal exhumácie aj riadiť. Exhumované telesné pozostatky mali byť uložené do truhliel z obyčajných dosiek. Obyčajné drevené truhly mali byť zhotovené už pred vykonaním exhumácie miestnymi stolármi, ktorí boli podľa tohto príkazu povinní ich okamžite zhotoviť. Každá truhla mala byť po vložení exhumovaných pozostatkov označená menom v nej uloženého padlého sovietskeho vojaka. Odporúčalo sa, aby sa na truhly pribíjala tabuľka s menom z dreveného pomníka. V prípade, že meno mŕtveho vojaka nebolo známe, malo sa na truhlu napísať „*Neznámy*“. Počas týchto prác mali vyhotoviť zoznamy padlých vojakov podľa obcí, na ktorých územiach boli pochovaní.⁴⁸ Z dôvodu zabezpečenia čo najľahšieho odtransportovania truhliel s exhumovanými telesnými pozostatkami mali byť truhly umiestnené na miestach prístupných pre nákladné automobily, ktoré ich mali z obcí odviezť na nakladaciu stanicu a odtiaľ na určený ústredný vojnový cintorín. Miestne orgány mali súčasne zabezpečiť dostatočný počet pracovných síl na nakladanie týchto truhliel. Realizáciu tohto nariadenia mali kontrolovať príslušníci Národnej bezpečnosti, ktorí mali prípadne prekážky ihneď odstrániť. Čo sa týka finančného zabezpečenia tejto úlohy, že exhumácia a prevoz padlých sa mal realizovať „*na ťarchu štátnej pokladnice*“ a účty a výplatné listiny mali byť po ukončení prác predložené prostredníctvom Povereníctva vnútra Predsedníctvu Slovenskej národnej rady.⁴⁹

Povereník vnútra v závere apeloval na vykonávateľov nariadenia týmito slovami: „*Prevedeniu tohto nariadenia venujte mimoriadnu pozornosť, aby naša posledná služba hrdinom padlým za oslobodenie našej vlasti bola dôstojná veľkosťou ich obetí vyžadovanej piety.*“⁵⁰

Obraz o tom, akým spôsobom rozpracovali nariadenie Povereníctva vnútra z 12. marca 1946 ďalšie štátne orgány, ktoré sa podieľali na realizácii tejto úlohy, môžeme dostať aj na základe štúdia nariadenia prednostu odbočky revízneho oddelenia Povereníctva vecí vnútorných v Košiciach z 15. marca 1946.⁵¹

V spise, ktorý bol určený 23 okresným národným výborom v rajóne východného Slovenska, boli rozdelené do I. – III. oblastí. Prednosta odbočky, odvolávajúc sa na obežník Po-

47 Tamže.

48 Sumárny zoznam za okres mal obsahovať poradové číslo (1.), meno obce (2.), meno padlého (3.), vojenskú hodnosť padlého (4.) a poznámku (5.). ŠOBA Prešov – pobočka Svidník, f. ONV vo Svidníku I. (1945 – 1960), administratívne písomnosti, č. 5044/146.

49 ŠOBA Prešov – pobočka Svidník, f. ONV vo Svidníku I. (1945 – 1960), administratívne písomnosti, č. 5044/146.

50 Tamže.

51 Tamže.

vereníctva vnútra z 12. marca 1946, vydal totožné úlohy, ako boli nariadené v citovanom obežníku. Hlavné úlohy pre okresné národné výbory spresňoval takto:

1. vyhotoviť ihneď dvojmo zoznam hrobov s počtom pochovaných po obciach ich okrese,
2. zaistiť potrebné množstvo dosák na zhotovenie truhiel, klincov,
3. okamžite zhotoviť zapojením stolárskych závodov, stolárov, pomocných síl potrebný počet truhiel z nehobľovaných dosák, štvorcového tvaru v rozmeroch dľa pokynov zdravotného referenta úradu ONV,⁵²
4. truhly sústrediť v obciach kde sú padlí pochovaní,
5. exhumáciu previesť za prítomnosti okresného zdravotného referenta a zástupcu ONV, mŕtvolu uložiť vápnom postriekané do nových truhiel,
6. zistiť totožnosť padlého podľa doterajších záznamov, zistené dáta uviesť a pripievať na truhle, v prípade, že totožnosť nebola zistená, označiť truhlu „neznámy, padlý v / obec/.....“,
7. truhly podľa možností sústrediť na verejnom cintoríne v sídle okresu, v prípade, že sústreďenie... (nečitateľné – pozn. Š. P.) je pravidelné, truhly majú byť bezpodmienečne sústredené najviac na dve, alebo tri miesta v okrese, pri hlavných cestách, prístupných nákladnými autami,
8. určiť úradníka, ktorý je osobne zodpovedný za presné prevedenie tejto akcie, ktorý bude stále v spojení s expertom Riaditeľstva štátnych železníc, ktorý sa postará o prepravu nákladnými autami,
9. zástupca ONV odovzdá príslušnému zmocnencovi Riaditeľstva štátnych železníc truhly „s dopravným listom“, ktorý obsahuje počet truhiel, meno mŕtveho prípadne neznámeho, hodnosť, iné dáta, ktoré opatrí podpisom zástupcu ONV a okresný lekár a odovzdá proti potvrdeniu,
10. postarať sa o liehoviny, cigarety, čo poskytuje v malom množstve šoférom nákladných aut a pracovným silám,
11. postarať sa o ubytovanie autoriadičov (vodičov – P. Š.), prípadných dozorčích (dozorných – pozn. P. Š.) orgánov,
12. postarať sa o potrebné dezinfekčné prostriedky pre pracovné sily ako jóď, vata, obväzový materiál, atď.,
13. postarať sa o zakrytie mŕtvol v vozíkoch nákladných aut s plachtami,
14. v dohode s veliteľom pracovných táborov použiť na exhumáciu zaistených práceschopných Nemcov,
15. spolupracovať so stanicami NB, ktoré obdržia aj zvláštny príkaz od príslušného oblastného veliteľstva,
16. exhumovať mŕtvol príslušníkov ČA, ktoré sú pochované aj mimo verejných cintorínov, na poliach, v lesoch a pod., ovšem (samozrejme – P. Š.) nie na mýnových poliach,
17. ponechať na doterajších miestach len generálov ČA a hrdinov SSSR,
18. truhly dôstojníkov a príslušníkov /žien/ ČA nápadným spôsobom označiť,
19. 24 hodín pred možnosťou prepravy mŕtvol vyzovúť experta Riaditeľstva štátnych železníc a dohodnúť sa s ním o presnom čase a mieste prevzatia mŕtvol. Experti ČSD

⁵² V dokumente je rukou doplnený zápis o rozmeroch truhiel: 190 x 60 x 40 cm.

- budú v Poprade, Prešove, Michalovciach a na Riaditeľstve štátnych železníc v Košiciach. Experti svoje telefónne čísla oznámia všetkým príslušným ONV,*
 20. *jestvujúce pomníky ponechať na terajších miestach, avšak mŕtvolu exhumovať.*⁵³

Prednosta odbočky Povereníctva vecí vnútorných na záver spisu upozornil predsedov a prednostov ONV, ako aj príslušných podriadených organizácií, že sú zodpovední za „*presné prevedenie*“ tohto nariadenia.

Tak ako nariadenie Povereníctva vnútra z 12. marca 1946 rozpracovala odbočka revízneho oddelenia Povereníctva vnútorných vecí dňa 15. marca 1946, tak toto nariadenie (obežník) rozpracovali aj orgány miestnej štátnej správy, ako o tom vypovedá nariadenie okresného národného výboru vo Svidníku z 15. marca 1946.

Na základe analýzy oboch dobových dokumentov je zrejme, že do nariadenia svidníckeho okresného národného výboru sa premietli nielen pokyny Povereníctva vnútra, ale aj Povereníctva vnútorných vecí. Okrem toho nariadenie okresného národného výboru obsahovalo aj ďalšie konkrétne pokyny na vykonanie exhumácie a prevozu truhiel.⁵⁴

O tom, akým spôsobom bol napĺňaný stanovený harmonogram exhumáčnych prác a prevozov telesných pozostatkov, nachádzame zmienky v hláseniach okresných národných výborov, miestnych národných výborov, miestnych správnych komisií a komisárov obcí. Niektoré obce túto úlohu splnili v stanovenom termíne, iné žiadali o predĺženie termínu.⁵⁵

Napríklad v žiadosti prednostu okresného národného výboru v Trebišove z 27. marca 1946, ktorú adresoval Povereníctvu vnútra, predĺženie lehoty na vykonanie exhumácie telesných pozostatkov sovietskych vojakov zdôvodňoval nedostatkom pracovných síl.⁵⁶ Podľa jeho tvrdení potreboval na realizáciu týchto prác prideliť Nemcov, pretože „*vlastné robotníctvo*“ je zamestnané jarnými poľnohospodárskymi prácami.⁵⁷ Nedostatok pracovných síl podnietil časť miestneho obyvateľstva k tomu, že za vykonanie exhumácie telesných pozostatkov sovietskych vojakov žiadali príliš vysokú odmenu. Prednosta okresného národného výboru v Trebišove z vyššie uvedeného dôvodu opätovne štátny orgán žiadal o pridelenie Nemcov, mínerov a vojsko zdravotnej služby, ktoré by miestnemu obyvateľstvu poskytlo pri nariadených prácach výpomoc. Vo svojej žiadosti taktiež poukazoval aj na nedostatky spojené s prevozom už exhumovaných telesných pozostatkov vojakov, ktoré sú v jednoduchých truhlách vystavené v zberných miestach nepriazni počasia.⁵⁸ Na záver spisu požiadal Pove-

53 ŠOBA Prešov – pobočka Svidník, f. ONV vo Svidníku I. (1945 – 1960), administratívne písomnosti, č. 5044/146.

54 V nariadení okresného národného výboru vo Svidníku z 15. 3. 1946 sa v časti Zdravotné opatrenia uvádzalo: „1./ Prístup pri exhumácii majú /vykopávkam/ len pracovné sily a dozorné orgány. 2./ Pri exhumácii potrebné veci, truhle, povraz, popol, ostružliny, pilovina a všetko to s čím sa pracuje bude dezinfikované 2% lyzolom. Do truhiel v prípade rozsypania sa mŕtvolu dá sa na spodok truhle 10 cm piloviny, alebo popolu. Jama po mŕtvole ihneď opätovne sa zasype sa hlinou. 3./ Rozkladajúca sa mŕtvolu zasype hlinou a poleje 5% lyzolom, alebo karholom, alebo chlórovým nehaseným vápnom v truhle. 4./ Povozy po použití dobre umyjú pieskom, hlinou a 2% lyzolom. 5./ Každý pracujúci si vezme k prácam mydlo, uterák a po skončenej práci sa úplne očistí (,) jak svoje šaty (,) tak aj náradie pracovné /lopaty a vidly!.“ ŠOBA Prešov – pobočka Svidník, f. ONV vo Svidníku I. (1945 – 1960), administratívne písomnosti, č. 5044/146.

55 Napríklad v okrese Svidník boli ukončené exhumáčne práce dňa 15. mája 1946. ŠOBA Prešov – pobočka Svidník, f. ONV vo Svidníku I. (1945 – 1960), administratívne písomnosti, č. 5044/146.

56 Povereníctvo vnútra v Bratislave zároveň informoval, že odpis žiadosti postúpil aj odbočke revízneho oddelenia Povereníctva vnútra v Košiciach. Pravdepodobne však odoslal odbočke revízneho oddelenia Povereníctva vnútorných vecí. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 18.

57 SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 18.

58 V spise sa uvádzalo aj toto: „...V tunajšom okrese sa na základe príkazu povereníctva sa niektoré obce pustili hneď

reníctvo vnútra o zaslanie zálohy vo výške 4. 000. 000, – Kčs, ktoré mali byť využité na vyplatenie záloh pre robotníkov pracujúcich pri exhumovaní. Potrebu vyplácania záloh zdôvodňoval sociálnou situáciou týchto občanov.⁵⁹

Napriek skutočnosti, že nie je známe stanovisko Povereníctva vnútra k žiadosti prednostu okresného národného výboru v Trebišove z 27. marca 1946, na základe spisu velenia 4. vojenskej oblasti v Bratislave zo 17. apríla 1946 je zrejmé, že žiadosť prednostu okresného národného výboru v Trebišove nezostala nepovšimnutá.⁶⁰

V spise sa uvádzalo, že vojenské veliteľstvo poskytlo Okresnému národnému výboru v Trebišove zdravotnú asistenciu prostredníctvom vojenskej nemocnice v Košiciach. Vyčlenený zdravotnícky personál však po príchode do posádky Trebišov neobdržal od Okresného národného výboru v Trebišove žiadne pokyny, a z tohto dôvodu sa vrátil do materskej posádky. Vo veci poskytnutia pomoci ženijným vojskom uviedol, že ženijné vojsko koná odmínovacie práce na východnom Slovensku podľa presne vypracovaného plánu schváleného MNO, takže na exhumačné práce ich uvoľňovať nie je možné. Povereníctvu pre veci vnútorné bolo v súvislosti s exhumáciami odporučené, aby k týmto prácam použili „civilných pracovných síl“. Na záver spisu bol návrh velenia 4. vojenskej oblasti v Bratislave, aby pri žiadostiach o výpomoc vojska vysielalo Povereníctvu pre veci vnútorné dobre informovaného referenta, ktorý by osobne vec prerokoval. Po prerokovaní žiadosti o výpomoc vojska a zistení nutnosti účasti vojska na plnení dôležitých úloh, bol daný prísľub, že „veliteľstvo podľa svojich možností veľmi ochotne vyhovie Vašej žiadosti“.⁶¹

V súvislosti s vyššie spomenutými prevozmi exhumovaných telesných pozostatkov sovietskych vojakov z rôznych lokalít Slovenska na ústredné vojnové cintoríny Červenej armády na území Slovenskej republiky je potrebné uviesť relevantné skutočnosti viažuce sa ich k vzniku, pričom dôležité informácie nachádzame v úradnom zázname z porady predstaviteľov Sovietskej armády a Československej armády, ktoré sa uskutočnilo 2. mája 1946 v rakúskom Sant-Pöltene za účelom odovzdania a prevzatia „zriadených vojenských cintorínov na území Československého štátu, s pochovanými v nich zahynuvšími vojakmi ČA, v boji za česť a nezávislosť Sovietskeho zväzu a za oslobodenie Československej republiky zo pazúr nemeckých okupantov“.⁶²

Na porade sa zúčastnili gard. mjr. A. L. Jakovlev a kpt. S. V. Ležnev za sovietsku stranu a pplk. Janák a mjr. Zháněl. V úradnom zázname k spôsobu vzniku predmetných vojenských cintorínov sa konštatovalo, že vojenské cintoríny založili spoločnými silami sovietske vojenské jednotky s národnými výbormi Československej republiky. Zároveň vznikli aj na základe iniciatívy obyvateľov Československa. Z dôvodu zimného počasia, ako aj odchodu sovietskych jednotiek z územia Československa, boli odovzdávané vojenské cintoríny Červenej armády nedohotovené.

---

do práce. Tak sa stalo, že niektoré obce už majú exhumáciu prevedenú a k dnešnému dňu je už exhumovaných 74 príslušníkov ČA. Medzitým tunajší úrad dostal telefonické hlásenie z ONV v Michalovciach, aby v exhumácii nepokračoval, lebo nemajú pripravené hroby. Tunajší úrad sa drží podľa tohto, avšak prosil, aby za účelom odvezenia týchto 74 exhumovaných mŕtvol poslali auto, ktoré odopreli zaslať a telefonovali, že tieto musia zostať v obciach do tých čias, kým oni nepošlú auto.“ Prednosta ONV ďalej v spise upozorňoval na hygienickú nevhodnosť ponechanie exhumovaných telesných pozostatkov na zbernom mieste: „Mŕtvoly sú na vzduchu, truhly sú z obyčajných dosák, prší na ne dážď, následkom čoho nastáva väčší rozklad týchto a zápach sa rozširuje po celej obci“. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 18.

59 SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 18.

60 Tamže.

61 SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 18.

62 Tamže. šk. 32.

Sovietska strana odovzdala československej strane nasledovné vojnové cintoríny Červenej armády, ktoré sa nachádzali na území Slovenskej republiky:

1. Vojnový cintorín sovietskej armády v Bratislave na Slavíne so 6040 pochovanými sovietskymi vojakmi (243 dôstojníkov a 5797 poddôstojníkov a príslušníkov mužstva uložených v 275 jednotlivých a 6 hromadných hroboch);⁶³
2. Vojnový cintorín sovietskej armády v Žiline s 2790 pochovanými sovietskymi vojakmi (80 dôstojníkov a 2710 poddôstojníkov a príslušníkov mužstva);⁶⁴
3. Vojnový cintorín sovietskej armády vo Zvolene s 13. 942 pochovanými sovietskymi vojakmi (142 dôstojníkov a 13. 800 poddôstojníkov a príslušníkov mužstva. Z tohto počtu bolo 13. 650 nezvestných);⁶⁵

63 Vojnový cintorín na Slavíne založili na podnet Sovietskej armády zo dňa 17. 1. 1946 na tzv. Murmanskej hore. Podľa pôvodného zámeru malo na tomto vojnovom cintoríne najst dôstojné miesto posledného odpočinku cca 2000 sovietskych vojakov, ktorí padli počas oslobodzovacích bojov o Bratislavu a okolie. Výber miesta sa uskutočnil už o deň neskôr a po prezretí viacerých miest bol dňa 19. 1. 1946 vybraný Slavín. Už 21. 1. 1946 začali práce spojené s výstavbou cintorína. Výkopové práce realizovali zaistení Nemci a Maďari, ktorých zo sústredovacích táborov dodal V. odbor Povereníctva vnútra. Deň pred začatím týchto prác dorazila do Bratislavy jednotka Červenej armády v počte 5 dôstojníci, 40 poddôstojníkov a mužstva, ktorí mali za úlohu pomáhať pri exhumáciách a prevozoch pozostatkov padlých sovietskych vojakov na určené miesto na Slavíne. V priebehu týchto prác sa pripravovali náčrtky rozmiestnenia jednotlivých a hromadných hrobov. Budovanie vojnového cintorína nadobudol nový rozmer, keď technická sekcia Okresného národného výboru v Bratislave obdržala prípis Povereníctva vnútra z 28. 1. 1946, ktorý nariaďoval exhumácie a prevoz telesných pozostatkov sovietskych vojakov pochovaných v okresoch Bratislava – mesto, Bratislava – vidiek, Malacky, Šamorín, Skalica, Senica, Trnava, Modra, Galanta, Dunajská Streda, Šaľa nad Váhom (dnes Šaľa – pozn. P. Š.). Exhumácie a prevoz telesných pozostatkov sovietskych vojakov na ústredný vojnový cintorín na Slavíne a ich pochovanie sa malo uskutočniť v termíne do 5. 2. 1946. Stanovený harmonogram prác sa nepodarilo realizovať. Začiatok prevozu pozostatkov sa realizoval až 7. 2. 1946. O tri dni neskôr však boli exhumácie v Bratislave, ako aj jej okolí pozastavené, pretože technická sekcia okresného národného výboru nadobudla presvedčenie, že „*veľkým dovozom mŕtvol z ostatných okresov by mohla vypuknúť epidémia*“. Vzhľadom na počet privázaných exhumovaných telesných pozostatkov sovietskych vojakov sa rozsah prác rozšíril do tej miery, že na cintoríne pracovalo cca 250 – 300 ľudí v troch pracovných zmenách. Výkopové práce neúmerne sťažoval fakt, že pod vrchnou časťou pôdy sa nachádzala hornina, do ktorej sa podarilo vyhlbiť hroby len s použitím výbušniny. Samozrejme, s väčším počtom pozostatkov sa muselo pristúpiť k zmene pôvodného plánu cintorína. Postup plánovaných prác riadených technikou sekciou Okresného národného výboru v Bratislave negatívne ovplyvňovali zásahy predstaviteľov sovietskej armády, ktorí nebrali do úvahy technologické postupy stavebných prác spojených s výstavbou vojnového cintorína na Slavíne. Sovietska strana nástojila na tom, že vojnový cintorín na Slavíne musí byť dohotovený do 15. 3. 1946, t. j. necelé dva mesiace od výberu miesta na jeho vybudovanie. Samozrejme, tento termín dodržaný nebol. Napriek tomu bola 11. 4. 1946 spísaná zápisnica vo veci odovzdania vojnového cintorína sovietskych vojakov na Slavíne Okresnému národnému výboru v Bratislave, s novým termínom dokončenia cintorína dňa 25. 4. 1946. Stavebné práce na cintoríne pokračovali aj v ďalšom období, a do mája 1947 si vyžiadali náklad vo výške 2. 272.879, 45 Kčs. V tejto sume boli zakalkulované medzi iným aj odmeny zaistencom pracovných táborov vykonávajúcim zemné výkopové práce, ako aj finančné prostriedky použité na opravu viliek, ktoré boli poškodené pri trhacích prácach. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 23.

Podľa údajov získaných krajských národných výborov bolo v roku 1953 na vojnovom cintoríne Slavín pochovaných celkom 6. 077 vojakov. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 32.

Ani tento údaj o počte pochovaných sovietskych vojakov na bratislavskom Slavíne nebol konečný. V roku 1968 sa v publikácii „Slavín“ uvádza viac než 6 400 pochovaných vojakov Červenej armády na Slavíne a v roku 1984 sa počet pochovaných zvýšil na 6 845. VARÍNSKY, V. *Slavín*. Bratislava : Západoslonské vydavateľstvo Slavín pre Mestské múzeum Bratislava, 1968, s. 7 taktiež Dejiny Slovenského národného povstania 1944. kol. aut. 5. Zväzok. Bratislava : Pravda, 1984, s. 475.

64 V čase odovzdania čs. vojenskej správe bol cintorín nedokončený. Na tomto vojnovom cintoríne bolo plánované pochovať ďalších 260 padlých sovietskych vojakov. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 32.

Podľa údajov získaných KNV v roku 1953 bolo na vojnovom cintoríne Žilina pochovaných celkom 1786 vojakov. Podľa hodnotenia spravovateľa správy bol cintorín vybudovaný, udržiavaný a v dobrom stave. Pamätník však v tej dobe nebol postavený. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 32.

65 Okrem sovietskych vojakov pochovaných na vojnovom cintoríne vo Zvolene sa priamo na námestí mesta Zvolen nachádzali hroby ďalších 156 sovietskych vojakov (21 dôstojníkov a 135 neznámych sovietskych vojakov).

4. Vojnové hroby sovietskej armády v Košiciach s 3 245 pochovanými sovietskymi vojakmi (89 dôstojníkov, 3 132 poddôstojníkov a príslušníkov mužstva a 24 bližšie neidentifikovaných vojakov sovietskej armády), boli umiestené na osobitnej časti mestského cintorína a na námestí mesta Košice;⁶⁶
5. Vojnový cintorín sovietskej armády v Michalovciach so 6 096 pochovanými sovietskymi vojakmi (129 dôstojníkov a 5 967 poddôstojníkov a príslušníkov mužstva);⁶⁷
6. Vojnový cintorín sovietskej armády v Parkani s 5 376 pochovanými sovietskymi vojakmi (dnes Štúrovo – pozn. P. Š.);⁶⁸
7. Vojnový cintorín sovietskej armády vo Svidníku;⁶⁹
8. Vojnový cintorín sovietskej armády v Humennom so 170 pochovanými sovietskymi vojakmi (19 dôstojníkov a 151 poddôstojníkov a príslušníkov mužstva, z tohto počtu bolo 21 vojakov neznámych);⁷⁰
9. Vojnový cintorín sovietskej armády v Trebišove s 267 pochovanými sovietskymi

---

Počítalo sa, že vo zvolenskom okrese je pochovaných na rôznych miestach ďalších 1 000 vojakov sovietskej armády, ktorých telesné pozostatky budú postupne exhumované a prevezené na ústredný vojnový cintorín vo Zvolene. Podľa údajov získaných KNV v roku 1953 bolo na vojnovom cintoríne Zvolen pochovaných spolu 16 740 vojakov. Podľa hodnotenia spracovateľa správy bol cintorín a pamätník vybudovaný, vzorne udržiavaný a vo veľmi dobrom stave. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 32.

- 66 KNV v Košiciach v roku 1953 vykazovali na vojnovom cintoríne Červenej armády v Košiciach 3 039 pochovaných sovietskych vojakov. Podľa hodnotenia spracovateľa správy bol košický vojnový cintorín udržiavaný a v dobrom stave. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 32.
Pamätník na námestí Osloboditeľov v Košiciach postavili príslušníci sovietskej armády podľa projektu kpt. Ing. E. F. Gurjanova v roku 1945. Slávnostne ho odhalili v roku 1946. *Súpis pamiatok na Slovensku*. Kol. aut. Zväzok druhej K-P. Bratislava : Obzor, 1967, s. 107.
V roku 1975 bolo na tomto vojnovom cintoríne pochovaných už 3109 sovietskych vojakov. TRUDNÁK, P.: *Ich mená budú večne žiť v srdciach nášho ľudu. Košice* : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975.
- 67 Podľa spisu z roku 1946 plánovali na tento vojnový cintorín dôstojne pochovať ďalších 8 000 – 10 000 sovietskych vojakov. Michalovský vojnový cintorín sa v tomto období nachádzal len vo fáze výstavby. Existovalo len 129 jednotlivých a 8 hromadných hrobov, ktoré boli označené len násypmi zeminy. Úprava cintorína v Michalovciach bola ukončená 26. 9. 1946. VHA Bratislava, f. VO-4, inv. č. 119, šk. 27.
V roku 1950 sa na tomto vojnovom cintoríne už nachádzalo 17 864 sovietskych vojakov. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 18.
- 68 V 138 jednotlivých a 8 hromadných hrobách bolo z celkového počtu 5376 pochovaných spolu 4 678 neznámych. Počet pochovaných vojakov vykazovaných v roku 1953 na vojnovom cintoríne v Štúrovo dosiahol počet 6 800. Cintorín a pamätník bol vybudovaný a v dobrom stave. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 32.
Konkrétne údaje o výstavbe tohto vojnového cintorína sú uvedené v spise Povereníctva vnútra z 29. 5. 1953. Prvá kolaudácia vojnového cintorína, ktorý vznikol na základe iniciatívy kpt. Leparského, príslušníka sovietskej armády, sa uskutočnila 17. 6. 1946. Komisia pri nej stanovila náklady na ďalšie práce spojené s výstavbou cintorína vo výške 456.653, 35 Kčs (náhrobné kamene, ohrada, plánovanie) a 620.172, 60 Kčs (výstavba pamätníka). Druhú kolaudáciu uskutočnili 12. 4. 1951. Počas nej vykvantifikovali náklady na exhumáciu telesných pozostatkov sovietskych vojakov vo výške 1. 288.114, 75 Kčs. Naprie týmto finančným nákladom nebol štúrovský vojnový cintorín v roku 1953 dokončený. Za účelom jeho architektonického dotvorenia sa navrhovalo „izolovať cintorín od rušivého prostredia vhodnou vegetačnou clonou“. Zároveň sa navrhovalo venovať väčšiu pozornosť údržbe tohto cintorína, so zreteľom na jeho umelecké a stavebno-technické stvárnenie, pri využití miestnych zdrojov. SNA, f. PV – šk. 29.
- 69 V čase odovzdania cintorína nebol na vojnovom cintoríne vo Svidníku vykazovaný žiaden pochovaný sovietsky vojak. Plánovalo sa však na ňom pochovať cca 10. 000 padlých sovietskych vojakov. Do tohto počtu neboli zahrnutí mŕtvi sovietski vojaci, ktorých telá sa ešte nachádzali v mŕtvých poliach. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 32.
Situácia so zreteľom na dobudovanie vojnového cintorína a pamätníka sa nezlepšila ešte ani v roku 1953, keď na ňom vykazovali cca 10.000 pochovaných sovietskych vojakov. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 32.
- 70 Ako zaujímavosť možno uviesť, že už v roku 1950 vykazovali menší počet pochovaných ako v roku 1946 (147 namiesto 170). SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 18.

vojakmi (34 dôstojníkov a 223 poddôstojníkov a príslušníkov mužstva, z tohto počtu 10 neznámých);⁷¹

10. Vojnový cintorín sovietskej armády v Levoči s 8 pochovanými neznámymi sovietskymi vojakmi⁷².

Na základe vyššie uvedených údajov možno konštatovať, že riešenie otázok výstavby vojnových cintorínov ako dôstojných miest posledného odpočinku padlých sovietskych vojakov na území Slovenska nebola v 50. až 60. rokoch minulého storočia vôbec jednoduchá, a to napriek tomu, že jej bola vo vtedajšej spoločnosti venovaná náležitá pozornosť zo strany štátnych, ako aj politických orgánov. O tejto skutočnosti existuje mnoho archívnych dokumentov, ktorých obsah reagoval na nedostatky, ktoré sprevádzali výstavbu vojnových cintorínov.⁷³

Jeden z takýchto spisov s veľkou výpovednou hodnotou je aj spis Dr. Daniela Okáliho, povereníka vnútra zo dňa 1. decembra 1950, v ktorom informoval Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov o stave vojnových cintorínov, hrobov a pomníkov padlých príslušníkov sovietskej armády na Slovensku. Veľmi podrobná správa poskytovala Úradu Predsedníctva Zboru povereníkov plastický pohľad na predmetnú problematiku (podmienky vzniku cintorína, priebeh prác, výpočet finančných prostriedkov, informácia o plánovaných prácach v nasledujúcom období). Neboli poskytnuté len informácie o „*veľkých*“ ústredných vojnových cintorínoch sovietskej armády, ale aj o hroboch nachádzajúcich sa v rôznych častiach Slovenska, pomníkoch a pamätníkoch postavených na počesť padlých príslušníkov sovietskej armády.⁷⁴ Citovaný materiál okrem informácie o stave cintorínov, vojnových hrobov, po-

71 V roku 1953 sa na vojnovom cintoríne nachádzalo 152 hrobov sovietskych vojakov, t. j. menej ako v roku 1946, t. j. v čase odovzdania vojnového cintorína. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 32.

72 Už v roku 1951 sa tento cintorín v prehľade o počte vojnových cintorínov, hrobov, pomníkov a pamätníkov Sovietskej armády na Slovensku neuvádza. Vzhľadom na skutočnosť, že išlo o hromadný hrob situovaný na námestí, telesné pozostatky boli exhumované a prevezené na bližšie neurčený ústredný vojenský cintorín Sovietskej armády. SNA, f. PV – vojnové hroby, šk. 18.

73 Napríklad už 2. mája 1946 ministerstvo národnej obrany postúpilo list Slovenskej národnej rade, v ktorej ju informovalo, ako orgán štátnej správy poverený financovaním, kontrolou a evidenciou pohrebísk padlých dôstojníkov a vojakov sovietskej Červenej armády na území Československej republiky, o zistených nedostatkoch spojených so zadávaním prác spojených s výstavbou pohrebísk. Podľa zistení ministerstva národnej obrany boli ceny za dodané práce v jednotlivých prípadoch „*veľmi rozdielne, zadávané práce boli vykonávané z dôvodu naliehania predstaviteľov sovietskej armády často unáhle, bez riadneho dodržania technologických postupov, čo viedlo k nerovnovážnym výdajom a prehnaným cenám*“. Z vyššie uvedeného dôvodu si ministerstvo národnej obrany vyžiadalo súhlas od sovietskej strany s predĺžením jednotlivých prác spojených v miere zodpovedajúcej ich technickému vyhovovaniu. Slovenskú národnú radu informovalo aj o zmene postupu prác spojených s exhumáciami telesných pozostatkov padlých sovietskych vojakov, ako aj s ďalšou výstavbou vojnových cintorínov: „*1) exhumáčne práce mali ďalej pokračovať; 2) výstavba pomníkov sa mala prerušiť; 3) obkladanie hrobov sa nemalo robiť definitívne – mali sa použiť finančne menej nákladné materiály, resp. materiály, ktoré sa budú môcť použiť aj natrvalo; 4) všetky zadávacie miesta mali predložiť MNO-III/5. odd. doklady o spôsobe zadávania prác (užšia súťaž; verejná súťaž; zadanie z volnej ruky; priame zadanie dôstojníkom Sovietskej armády); 5) oznámenie, kto stavbu zálohovo financoval; výšku vyplatených finančných prostriedkov; uvedenie finančnej čiastky, ktorá je potrebná na dokončenie prác.*“ SNA, f. PV – NV, 1947, inv. č. 355, šk. 582.

74 V tomto období sa hroby sovietskych vojakov nachádzali v nasledovných lokalitách: obec Stupava, okres Bratislava (3 neznámi sovietski vojaci pochovaní v hromadnom hrobe pri horárni „Boleška“, ktorých telesné pozostatky našli na jeseň roku 1945 v úplnom rozklade), obec Rožňové Mitice, okres Bánovce nad Bebravou (hromadný hrob 2 sovietskych vojakov), obec Kalná, okres Levice (hrob kpt. Sovietskej armády), obec Sučany, okres Turč. Sv. Martin (v hromadnom hrobe pochovaný hrdina ZSSR npor. G. Sološenko), obec Veľká Poloma, okres Rožňava (bližšie neurčený počet sovietskych vojakov). Pomníky a pamätníky postavené na počesť padlým sovietskym vojakom sa v tomto období nachádzali v 59 mestách a obciach Slovenska. Ich starostlivosť zabezpečovali miestne príslušné MNV. SNA, f. PV – f. vojnové hroby, šk. 18.

mníkov a pamätníkov obsahoval aj informáciu o prechode pôsobnosti vo veci starostlivosti o vojnové hroby, pamätníky a pomníky z ministerstva národnej obrany na ministerstvo vnútra, a to s účinnosťou od 1. januára 1951.⁷⁵

Povereník vnútra na záver správy navrhoval úlohy v oblasti starostlivosti o vojnové cintoríny, hroby a pomníky padlých príslušníkov sovietskej armády na Slovensku (kontrolná činnosť pri realizácii prác spojených s výstavbou a dobudovaním vojenských cintorínov, hrobov, pomníkov a pamätníkov; zaradenie týchto prác do investičného plánu na rok 1951; zistenie rozsahu prác nedokončených vojnových cintorínov aj s finančným vyjadrením nákladov na ich dobudovanie).⁷⁶

Napriek problémom, ktoré sprevádzali realizáciu uznesení vlády Československej republiky z 26. februára 1946 a z 20. júna 1950, boli v rokoch 1946 – 1954 na území Slovenskej republiky dobudované vojnové cintoríny, na ktorých našlo miesto svojho posledného odpočinku viac než 60-tisíc sovietskych vojakov. Táto úloha bola splnená, aj napriek už spomenutému prechodu pôsobnosti v oblasti starostlivosti o vojnové hroby, pamätníky a pomníky.⁷⁷ Je však potrebné zdôrazniť, že architektonické stvárnenie vojenských cintorínov padlých sovietskych vojakov pokračovalo aj v nasledujúcich rokoch.⁷⁸

PRÁVNÝ VÝVOJ STAROSTLIVOSTI O VOJNOVÉ HROBY

Starostlivosť o vojnové pohrebiská a udržiavanie vojnových hrobov a pamätníkov vojnových udalostí vyplýva pre Slovenskú republiku zo zmlúv a záväzkov uzatvorených v rámci bilaterálnych dohôd v oblasti humanitárneho práva. Zároveň vyplýva aj z medzinárodných zmlúv a záväzkov, ktorú na ňu prešli po jej vzniku, a to ako na jeden z dvojice nástup-

75 V súvislosti s riešením problematiky starostlivosti o vojnové cintoríny, hroby, pomníky a pamätníky je potrebné zdôrazniť, že od 1. januára 1951 táto povinnosť prešla z pôsobnosti ministerstva národnej obrany na ministerstvo vnútra, ktoré sa prostredníctvom príslušných miestnych národných výborov postaralo o ich definitívne dobudovanie, financovanie a udržiavanie. Dovtedy ministerstvo národnej obrany zabezpečovalo starostlivosť o vojnové hroby cestou posádkových veliteľstiev a staníc ZNB. Tieto boli povinné spravovať vojenské hroby a viesť riadnu a presnú evidenciu. Podľa pokynov veliteľstva 4. oblasti z 10. marca 1950 sa posádkovým veliteľstvom a stanicám ZNB vydali pokyny (usmernenia) vo veci zriadenia vojnového hrobu. V citovanom spise sa uvádzalo, že každý vojenský hrob musí byť umiestnený tak, aby bol chránený pred zničením a zneuctením. Miesto pochovania malo byť opatrené náhrobkom z hlíny, kameňa, alebo z inej trvanlivej hmoty, ktorá by ho chránila pred rozpadnutím. Miesto pochovania malo byť opatrené tabuľkou z dobrého materiálu s čitateľným a trvanlivým nápisom a eventuálne s náboženským symbolom (križ, siónska hviezda...). Vojenskou správou včlenený paušál spravoval príslušný správca paušálu (posádkové veliteľstvo, stanica ZNB). Slúžil na udržiavanie vojenských hrobov, ktoré spočívalo v úhrade výdavkov za jeho zriadenie, udržiavanie a ošetrovanie. Taktiež slúžil aj na úhradu výdavkov spojených s výsadbou hrobov a výdavkov, ktoré vznikli pri pietnych aktoch. Náklady spojené so zriadením vojenských cintorínových objektov (kaplniek, márníc, obradných siení), ako aj na ich údržbu sa hradili z úveru (paušálu) stavebnej služby, ktorý pridelovali vojenským správam budov. Ich činnosť priamo usmerňovala Správa pre evidenciu, udržiavanie a budovanie vojenských cintorínov na Slovensku, ktorú zriadilo ministerstvo národnej obrany výnosom č. 1095-Dôv.1/6 odd.1947. Na jej čelo ustanovili pplk. V. Andrejkoviča. SNA, f. PV – f. vojnové hroby, šk. 18 taktiež VHA Bratislava, f. Posádková správa Ružomberok, rok 1971, šk. S-4.

76 SNA, f. PV – f. vojnové hroby, šk. 18.

77 Zmena pôsobnosti sa realizovala na základe uznesenia vlády Československej republiky z 20. 6. 1950.

78 Napríklad vojnový cintorín sovietskej armády na Slavíne bol dobudovaný podľa projektu prof. Ing. J. Svetlíka až roku 1960. Má tri časti: nástupný priestor s monumentálnym schodiskom, cintorín so 6 hromadnými hrobmi a viacerými individuálnymi hrobmi a oslavný monumentálny pamätník. Na sochárskej výzdobe areálu pamätníka a vojnového cintorína sa podieľali L. Snopko, J. Kulich, T. Bártfay, R. Pribiš, A. Trizuljak a J. Kostka. *Súpis pamiatok na Slovensku*. Kol. aut. Zväzok prvý A-J. Bratislava – Obzor, 1967, s. 203-204.

nických štátov bývalej Českej a Slovenskej federatívnej republiky a vnútroštátnej legislatívy Slovenskej republiky.

Vzhľadom na historický vývoj starostlivosti o vojnové hroby treba zdôrazniť skutočnosť, že Československá republika po svojom vzniku postupne pristúpila k mierovým zmluvám, ktoré boli podpísané po prvej svetovej vojne. Povinnosť starať sa o vojnové hroby pre Československú republiku vyplývali z obsahu mierovej zmluvy Versailleskej, mierovej zmluvy Saint Germainskej a mierovej zmluvy Trianonskej.⁷⁹ Pre Československo z týchto zmlúv vyplynula povinnosť, aby sa postarala o hroby vojakov a námorníkov pochovaných na jej území a zároveň, aby tieto hroby boli chované v úcte a aby boli udržiavané. Československá republika mala uznať každú komisiu, ktorej bude niektorou vládou uložené zistiť, spísať, udržiavať alebo zriadiť primerané pomníky na dotknutých hroboch a budú nápomocné týmto komisiám pri plnení ich úloh. Zmluvne viazané štáty si mali poskytnúť všetky uľahčenia, ktoré by mohli prispieť k tomu, aby sa vyhovel žiadostiam o prenesenie pozostatkov ich vojakov a námorníkov s výhradou, že sa pritom vyhovie zákonodarstvu a že sa bude dbať na potreby verejného zdravotníctva.⁸⁰

Finančné prostriedky zo štátneho rozpočtu na starostlivosť o vojnové hroby sa vyčleňovali už počas prvej Československej republiky. V roku 1922 zriadili Ústredný inšpektorát vojnových hrobov pri Ministerstve národnej obrany Československej republiky, ktorý udržiavanie vojnových pohrebísk realizoval prostredníctvom zemských vojenských veliteľstiev, v súčinnosti s četníckymi stanicami. Plánované finančné prostriedky v rozpočte ministerstva národnej obrany sa členili na priame výdavky, ktoré súviseli s udržiavaním vojnových hrobov, cintorínov, pomníkov, ale aj technických prvkov, akými sú oplatenie alebo komunikačné priestory. Ďalej na mimoriadne výdavky, ktorými sa uhrádzali náklady na exhumáciu vojnových obetí, ich nové pochovanie a sústreďovanie na centrálnu pohrebiská, vrátane prepravy pozostatkov vojnových obetí zo zahraničia, osadzovanie jednotných náhrobkov a ďalšie úkony. Takáto prax sa uplatňovala v Československej republike do roku 1939 a po druhej svetovej vojne, a to až do roku 1950. Vtedy, ako už bolo vyššie spomenuté, došlo k zmene uznesenia vlády Československej republiky a pôsobnosť v oblasti starostlivosti o vojnové hroby presunuli z ministerstva národnej obrany na ministerstvo vnútra, a to s účinnosťou od 1. januára 1951.⁸¹

V súčasnosti sa Slovenská republika v oblasti starostlivosti o vojnové hroby riadi ustanoveniami Ženevských dohovorov o ochrane obetí ozbrojených konfliktov z 12. augusta 1949 a ich dodatkových protokolov z 8. júna 1977, ako aj ďalšími normami medzinárodného humanitárneho práva. Vnútroštátna právna úprava tejto oblasti je vymedzená najmä zákonom č. 130/2005 Z. z. o vojnových hroboch v znení neskorších predpisov.⁸²

Slovenská republika v súlade s čl. 34 bodom 2 dodatkového protokolu (protokol I) z 8. jú-

79 SNA, PV- všeob., 1947, šk. 237.

80 BYSTRICKÝ, J. Dokumenty o vojnových hrobách z 1. svetovej vojny vo fondoch Vojenského historického archívu. In *Prvá svetová vojna – Boje v Karpatoch*. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Humenné, 6. decembra 2007. Humenné – Redos, 2007, s. 29-30.

81 K zmene uznesenia vlády Československej republiky z 26. 2. 1946 došlo na základe iniciatívy Zboru povereníkov z 19. 1. 1950, ktorí na svojej schôdzi uložili povereníkovi vnútra, aby cestou rezortného ministra predložil vláde Československej republiky návrh na zmenu vyššie citovaného uznesenia vlády. Ministerstvo národnej obrany Československej republiky zaujalo k tomuto návrhu stanovisko z 5. 4. 1950, v ktorom navrhlo, aby do pôsobnosti Ministerstva vnútra Československej republiky bola odovzdaná celá agenda týkajúca sa všetkých vojnových hrobov, pomníkov a pamätníkov na území Československa, ako aj starostlivosť o ne, a to v súčinnosti s vojenskou správou. NA Praha, f. ÚPV, sign. 1283/9, šk. 980.

82 <http://www.nrsr.sk/Dynamic/Download.aspx?DocID=189427>

na 1977 uzatvorila osem medzivládnych dohôd o vojnových hroboch. V roku 1995 uzatvorila medzivládnú dohodu s Ruskou federáciou, v roku 2000 s Nemeckou spolkovou republikou, v roku 2003 s Českou republikou, v roku 2007 s Rumunskom, v roku 2008 so Srbskou republikou, v roku 2009 s Tureckou republikou, v roku 2010 s Kazachstanom a Talianskou republikou.⁸³

Ústredným orgánom štátnej správy pre vojnové hroby podľa zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy je ministerstvo vnútra. Ministerstvu je zverený výkon štátnej správy vrátane dozoru na úseku vojnových hrobov aj podľa zákona č. 130/2005 Z. z. o vojnových hroboch v znení neskorších predpisov. Ministerstvo vnútra SR vedie ústrednú evidenciu vojnových hrobov a na náklady vyčlenené v štátnom rozpočte v súčinnosti s krajskými úradmi a prostredníctvom obcí zabezpečuje ich ochranu a udržiavanie.⁸⁴

Na základe zákona SNR č. 138/1990 Zb. o majetku obcí v znení neskorších predpisov vojnové cintoríny a obecné (mestské) cintoríny s hrobovými miestami vojnových obetí, rovnako ako pamätníky a pamätné symboly vojnových udalostí prešli z majetku štátu do majetku obcí. Podľa publikovaných údajov Ministerstva vnútra Slovenskej republiky je na území Slovenskej republiky registrovaných viac ako tisíc vojnových pohrebísk z obdobia prvej a druhej svetovej vojny, na ktorých je pochovaných viac než 200-tisíc obetí, z toho 159 293 verifikovaných. Na pamiatku obetí udalostí svetových vojen je na Slovensku vybudovaných 3 734 pamätníkov a iných pietnych symbolov.

Zákon č. 130/2005 Z. z. o vojnových hroboch v znení neskorších predpisov nahradil zákon č. 441/2002 Z. z. o vojnových hroboch a vyhlášku Ministerstva vnútra Slovenskej republiky z 12. decembra 2002 č. 710, ktorá ustanovila podmienky poskytovania finančných prostriedkov vyčlenených štátnym rozpočtom na zabezpečenie, udržiavanie a starostlivosť o vojnové hroby. Zákon komplexným spôsobom reglementuje problematiku vojnových hrobov. Predovšetkým:

- ▶ určuje právnu terminológiu v tejto oblasti,
- ▶ určuje obec ako subjekt verejnej správy zodpovedný zabezpečovať starostlivosť o vojnové hroby na svojom území v rámci výkonu samosprávy,
- ▶ upravuje poskytovanie finančného príspevku zo štátneho rozpočtu na starostlivosť o vojnové hroby, ako aj na ďalšie súvisiace úlohy,
- ▶ upravuje inštitút náhrady za obmedzenie vlastníckeho práva,
- ▶ ustanovuje pôsobnosť orgánov štátnej správy na úseku vojnových hrobov,
- ▶ rieši vzťahy zodpovednosti, ktoré vznikajú z porušenia zákona vymedzením skutkových podstát priestupkov a iných správnych deliktov na úseku vojnových hrobov a ustanovení sankcií za ich spáchanie.

Zákon č. 130/2005 Z. z. o vojnových hroboch v znení neskorších predpisov a niektoré ďalšie legislatívne opatrenia pozitívne ovplyvnili aj finančné vstupy na úseku starostlivosti a udržiavania vojnových hrobov a vojnových pamätníkov a hospodárske vzťahy v tejto oblasti. Na práce súvisiace so zachovaním a udržiavaním vojnových hrobov môžu obce ako ich vlastníci požiadať Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky v súlade s § 4 ods. 1 zákona

83 Slovenská republika taktiež prijala právne záväzky vyplývajúce zo zmluvy, ktorú v roku 1949 uzatvorila Československá republika so Spojeným kráľovstvom Veľkej Británie a Severného Írska. http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/medzinarodne_zmluvy-vsetky_zmluvy

84 www.nrsr.sk/Dynamic/Download.aspx?DocID=189427

č. 130/2005 Z. z. o vojnových hroboch v znení neskorších predpisov o finančný príspevok zo štátneho rozpočtu na kalendárny rok na každý vojnový hrob v sume pätnásobku minimálnej hodinovej mzdy ustanovenej osobitným predpisom. Okrem toho ministerstvo vnútra Slovenskej republiky v súlade s § 4 ods. 2 zákona č. 130/2005 Z. z. o vojnových hroboch v znení neskorších predpisov poskytuje zo svojej rozpočtovej kapitoly aj finančný príspevok na obnovu vojnového hrobu. Príspevok poskytuje na zmluvnom základe, pričom je presne špecifikovaný účel použitia prostriedkov.⁸⁵

Na záver možno konštatovať, že Slovenská republika je medzinárodne uznávaným partnerom v oblasti starostlivosti o vojnové hroby. Má dostatočne prepracovaný právny systém, ktorý zabezpečuje starostlivosť o vojnové hroby v súlade s medzinárodne akceptovanými normami.

---

85 Zákon č. 130/2005 Z. z. o vojnových hroboch v znení neskorších predpisov